

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคมศึกษา เรื่อง การพัฒนา
กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมหลัก 12 ประการให้แก่นักเรียน ในที่นี้ขอ
เสนอรายละเอียดในหัวข้อต่อไปนี้

1. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ
2. การกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง
3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ
ให้แก่นักเรียน
4. การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ
ให้แก่นักเรียน
5. บทบาทครูและสถานศึกษาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12
ประการให้เกิดแก่นักเรียน
6. การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ

1.1 คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี

1.1.1 ความหมายของพลเมืองดี พลเมือง หมายถึง ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ
(พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 769)

สำหรับความหมายของพลเมืองดีนั้น พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานนทภิกขุ) (2539 : 88)
กล่าวว่า พลเมืองดี หรือคนดี คือ คนผู้ที่มีวิชา มีความรู้ด้วย มีความประพฤติดีด้วย หรือ ได้แก่ ผู้ที่มี
ความรู้ควบคู่กับมีคุณธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2550 : 8) กล่าวว่า พลเมืองดี หมายถึง คนมีศีลธรรม
หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือมีคุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ 3 ประการ กายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม 10 ประการ คือ

1. ทางกาย 3

1) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน มิเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน

2) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัศเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

3) ละเว้นการประพฤติดิตถ์ล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

2. ทางวาจา 4

4) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ตน และผลประโยชน์ใด ๆ

5) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริม สามัคคี

6) ละเว้นการพูดคำหยาบ สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

7) ละเว้นการพูดเหลวไหล เพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริงที่มีเหตุผลมีสาระประโยชน์ถูกกาลเทศะ

3. ทางใจ 3

8) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้ผ่องแผ้ว กว้างขวาง

9) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือคอยเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

10) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดีทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ส่วนคำว่า พลเมืองไทย หมายถึง บุคคลที่มีความเป็นไทย (ศิลปวิทยา ธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อถือและความคิดจิตใจที่สามัคคีกันอยู่เป็นปึกแผ่น) อยู่ในตนเองและสามารถที่จะถ่ายทอดความเป็นไทยสืบต่อไปสู่คนรุ่นหลัง ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ความเป็นพลเมืองไทย หมายถึง การนำความเป็นไทย มาใช้ให้เกิดประโยชน์รวมทั้งการคิดค้น ปรับปรุงหรือตัดแปลงความเป็นไปได้ให้เข้ากันได้กับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่จริงทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมือง (วรทิพย์ มีลาภ และชีวินทร์ ฉายาชาวลิต, 2547: 42)

กล่าวโดยสรุป พลเมืองดี จึงหมายถึง ผู้ที่ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต ปฏิบัติตนตามกฎหมาย ดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น รวมทั้งเป็นผู้ที่มีหลักศีลธรรมและคุณธรรมของศาสนาในการควบคุมตนเอง

1.1.2 ลักษณะความเป็นพลเมืองดี พลเมืองดีต้องมีคุณลักษณะเช่นใด คำถามนี้มีผู้แสดงความเห็นต่าง ๆ กัน แต่จะเห็นได้ว่าในแต่ละยุคแต่ละสมัย คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจะแปรเปลี่ยนไป เช่น การเน้นว่าพลเมืองดีต้องมีความรักและเสียสละเพื่อประเทศชาติ หรือการเน้นว่าพลเมืองดีต้องรู้จักหน้าที่ของตนตามระบอบการปกครองของประเทศนั้น ๆ เป็นต้น

สุมน อมรวิวัฒน์ (มปพ.: 238) ได้ชี้ให้เห็นว่าคุณสมบัติของพลเมืองดี ควรเป็นดังนี้

- 1) เป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิของตนภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และส่วนรวม
- 2) เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ รวมถึงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลาน
- 3) เป็นผู้ที่มีระเบียบชีวิตของตนเอง ได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะพอเหมาะกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ปรับตัวเองให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดี
- 4) เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์

ถ้าจะพิจารณาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในมาตรา 6 วรรคบุไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”

จากมาตรฐานการศึกษาของชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2547: 3-4) ในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรฐานที่ 1 คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะพลเมือง และพลโลก โดยได้ระบุเป้าหมายของการจัดการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาคนไทยทุกคนให้เป็น “คนเก่ง คนดี และมีความสุข” โดยมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับช่วงวัย พัฒนาคณะตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ตรงตามความต้องการ ทั้งในด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และทักษะ คุณธรรมและจิตสำนึกที่พึงประสงค์ และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

- 1.1 กำลังกาย กำลังใจที่สมบูรณ์
 - 1.1.1 คนไทยมีสุขภาพกายและจิตที่ดี มีพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์การพัฒนาในแต่ละช่วงวัย
- 1.2 ความรู้และทักษะที่จำเป็นและเพียงพอในการดำรงชีวิต และการพัฒนาสังคม
 - 1.2.1 คนไทยได้เรียนรู้จากศักยภาพของตนเอง
 - 1.2.2 คนไทยมีงานทำและนำความรู้ไปใช้ในการสร้างงานและสร้างประโยชน์ให้สังคม
- 1.3 ทักษะการเรียนรู้และการปรับตัว
 - 1.3.1 คนไทยสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ รู้ทันโลก รวมทั้งมีความสามารถในการใช้แหล่งความรู้และสื่อต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม
 - 1.3.2 คนไทยสามารถปรับตัวได้ มีมนุษยสัมพันธ์ดี และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี
- 1.4 ทักษะทางสังคม
 - 1.4.1 คนไทยเข้าใจและเคารพในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและสังคม มีทักษะและความสามารถที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข
 - 1.4.2 คนไทยมีความรับผิดชอบ เข้าใจ ยอมรับ และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน สามารถแก้ปัญหาในฐานะสมาชิกของสังคมไทยและสังคมโลกโดยสันติวิธี
- 1.5 คุณธรรม จิตสาธารณะและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก
 - 1.5.1 คนไทยดำเนินชีวิตโดยกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริต
 - 1.5.2 คนไทยมีความรับผิดชอบทางศีลธรรมและสังคม มีจิตสำนึกในเกียรติภูมิของความเป็นคนไทย มีความภูมิใจในชนชาติไทย รักแผ่นดินไทย และปฏิบัติตนตามระบอบประชาธิปไตย เป็นสมาชิกที่ดี เป็นอาสาสมัครเพื่อชุมชนและสังคมในฐานะพลเมืองไทยและพลโลก

จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ดังนี้

- 1) รักษาดี ศาสน์ กษัตริย์
- 2) ซื่อสัตย์สุจริต
- 3) มีวินัย
- 4) ใฝ่เรียนรู้
- 5) อยู่อย่างพอเพียง
- 6) มุ่งมั่นในการทำงาน
- 7) รักความเป็นไทย
- 8) มีจิตสาธารณะ

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ 2552: 7)

จากข้อเสนอของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 – 2561) ได้มุ่งพัฒนาคนไทยยุคใหม่ ให้มีลักษณะดังนี้

- 1) สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และมีนิสัยใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต
- 2) มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 3) มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่ม
- 4) มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม จิตสำนึก และความภูมิใจในความเป็นไทย

ยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รังเกียจการทุจริต และต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และสามารถก้าวทันโลก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2552: 12)

กล่าวโดยสรุป จากสาระพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในมาตรา 6 จากมาตรฐานการศึกษาของชาติ 2547 ที่กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ จากการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ตลอดจนการมุ่งพัฒนาคนไทยยุคใหม่ในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองนั้น การเป็นพลเมืองดีจึงต้องเป็นผู้ที่เป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข และมีคุณธรรมด้วย ลักษณะของพลเมืองดีดังกล่าวจะทำให้อยู่ในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีความสุข และมีคุณค่าอย่างแท้จริง

จากแนวคิดข้างต้น จึงสรุปความสำคัญของพลเมืองดีไว้ว่า พลเมืองดีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อทุกสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า มีความสงบสุข และมีความเจริญก้าวหน้าทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงก้าวหน้าทัดเทียมประเทศอื่น ๆ

1.2 ค่านิยมหลัก 12 ประการ

1.2.1 ความหมายของค่านิยม พจนานุกรม ศัพท์สังคมวิทยา (2542: 262) อธิบายความหมายของคำว่า ค่านิยม ไว้ว่า ค่านิยม: ความเชื่อหรือหลักการที่เป็นนามธรรมซึ่งสมาชิกของสังคมหรือกลุ่มยึดถือร่วมกัน และใช้เป็นเครื่องช่วยการตัดสินใจ และช่วยกำหนดการกระทำของตน ค่านิยมยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดมาตรฐานความประพฤติและบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่าค่านิยม

นอกจากนั้น นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า ค่านิยมไว้อย่างหลากหลาย เป็นต้นว่า

พิทยา สายหู สรุปว่า ค่านิยม คือ ความรู้สึกหรือความเชื่อของแต่ละบุคคลที่เชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม หรือน่ากระทำ ปกติบุคคลแต่ละคนมีค่านิยมของตนเองต่อสิ่งหรือการกระทำต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่ กระทำอยู่ หรืออยากมี อยากกระทำ ถ้ามีโอกาสทำได้ หรือเมื่อยังไม่มีโอกาสของตนเอง ก็ชื่นชมเวลาเห็นผู้อื่นมีหรือกระทำ (พิทยา สายหู, 2521: 95)

สุนทร โคมิน อธิบายว่า ค่านิยม หรือบางครั้งเรียกว่าคุณค่านั้น มีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอันมาก ค่านิยมเป็นลักษณะความเชื่อที่มนุษย์แต่ละคนยึดถือไว้เป็นหลักปฏิบัติ และสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้ (สุนทร โคมิน, 2521:17)

โรคิช (Milton Rokeach อ้างในสุนทร โคมิน, 2522: 13) กล่าวว่า ค่านิยม คือความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะถาวร เชื่อว่าวิถีปฏิบัติบางอย่างหรือเป้าหมายของชีวิตบางอย่างนั้น เป็นสิ่งที่ตัวเองหรือสังคมเห็นดีเห็นชอบ สมควรที่จะยึดถือหรือปฏิบัติมากกว่าวิถีปฏิบัติ หรือเป้าหมายชีวิตอย่างอื่น

วิทช์ วิศทเวทย์ (2538: 48) ให้ความหมายของคำว่า ค่านิยม ไว้ว่า ค่านิยม คือสิ่งที่ผู้คนในสังคมเห็นว่า มีคุณค่าและเขาเหล่านั้นอยากจะได้ อยากจะมี และอยากจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็น

จรรยา สุวรรณทัต (2538: 322) ได้ให้ความหมายของ ค่านิยมไว้ว่า ค่านิยม เป็นสิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ พิจารณาเห็นว่า เป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง เทิดทูน หรือเห็นว่าถูกต้องสมควรที่ยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติต่อไป ดังนั้น ค่านิยมในความหมายดังกล่าวนี้ จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งกำหนดแบบความประพฤติ อุปนิสัย ทัศนคติ ที่สังคมโดยทั่วไปยกย่องหรือเห็นว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา

เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคม – วัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งระยะหนึ่งสมัยหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี ควรแก่การยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติ จึงอาจกลายเป็น

สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของสังคมไปได้ หรืออาจกลายเป็นสิ่งที่บุคคลบางกลุ่มบางส่วนเห็นว่า ควรแก่การ ขยับขยายเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ค่านิยมจึงอาจ เปลี่ยนแปลงหรือสูญสลายไปได้ และในกรณีที่สภาพของสังคมเกิดเปลี่ยนแปลงมากถึงขนาดไม่อาจรับ ค่านิยมบางอย่างไว้ได้ เป็นของปกติที่ว่าค่านิยมอย่างใหม่อาจจะต้องเกิดขึ้นมาแทนที่ค่านิยมอย่างเก่าได้

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2529: 1) ได้ให้ความหมายของ คำว่า ค่านิยมไว้ว่า ค่านิยม หมายถึง ความเชื่อของบุคคลส่วนใหญ่ที่เชื่อว่าสิ่งใดมีค่า มีความ สำคัญ และ เป็นที่ปรารถนา ในขณะที่สิ่งอื่นมีค่า มีความสำคัญน้อยกว่า หรือไม่เป็นที่ต้องการ ในลักษณะดังกล่าว ค่านิยมจึงเป็นมาตรฐานในการรับรู้ การประเมิน การเลือก และการตัดสินใจของบุคคลว่าควรทำหรือไม่ ควรทำ มีค่าหรือไม่มีค่า สำคัญหรือไม่สำคัญ นอกจากนี้ ค่านิยมยังทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดเป้าหมาย และสร้างแรงจูงใจ ผลักดันให้บุคคลมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องก่อให้เกิด ความดีแก่สังคมด้วยหรือไม่

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2538:1) ได้ให้ความหมายของคำว่า ค่านิยม ไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ ปรารถนาที่จะเป็น หรือกลับกลายมาเป็น สิ่งที่คน ถือว่า เป็นสิ่งบังคับที่ต้องทำที่ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็น ได้ฟัง ได้ เป็นเจ้าของ

จากอภิธานศัพท์ในเอกสารตัวชีวิตและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม อธิบายคำว่า ค่านิยม หมายถึง การกำหนดคุณค่า และพัฒนาจนเป็น บุคลิกภาพประจำตัว (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 155)

กล่าวโดยสรุป ค่านิยมเป็นลักษณะความเชื่อหรือกฎเกณฑ์ที่บุคคลยึดถือเป็นหลักปฏิบัติใน การดำเนินชีวิต หรือเป็นมาตรฐานของการแสดงออกของบุคคลในหลาย ๆ ด้าน

1.2.2 ความสำคัญของค่านิยม หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2529: 4-5) ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของค่านิยมไว้ว่า

ค่านิยม เป็นสิ่งที่มีค่าอย่างมาก เนื่องจากว่าค่านิยมที่มนุษย์เรามีอยู่นั้น ทำหน้าที่หลาย อย่างที่เกี่ยวกับชีวิตของเราที่สำคัญ คือ

1. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายของเรา กล่าวคือ ค่านิยมจะเป็นตัวกำหนดการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของเราว่า เราควรจะทำหรือไม่ ควรจะทำในสิ่งใด ค่านิยมจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ และค่านิยม จะช่วยทำหน้าที่ประเมินการปฏิบัติการต่าง ๆ ทั้งของตัวเองและของผู้อื่น

2. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแบบแผนสำหรับการตัดสินใจและการแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในบางกรณีบุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์บางอย่างที่ขัดแย้งกัน ทำให้เขาต้องเลือกทางใดทางหนึ่ง เช่น การปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัด กับความเป็นตัวของตัวเอง หรือการรักษาความเป็นอิสระเสรีของตน การปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตแต่ยากจน กับ การปฏิบัติงานในทางที่ไม่สุจริต แต่ทำให้ร่ำรวย บุคคลจะเลือกเดินทางไหนนั้น ค่านิยมหรือระบบค่านิยมที่บุคคลมีอยู่จะช่วยกำหนดทางเลือกให้เขา

3. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ หรือผลักดันของบุคคล เช่น บุคคลที่มีค่านิยมชมชอบในการมีอายุยาวนาน หรือสุขภาพดี ก็จะมีแรงผลักดันให้ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ตลอดจนมีความรอบคอบในการบริโภคอาหาร บุคคลที่มีค่านิยมเกี่ยวกับวัตถุนิยมสูง ก็มักจะมีความขยันขันแข็ง และเพียรพยายามในการทำงานเพื่อให้มาซึ่งเงินทองและสิ่งของที่ตนพึงปรารถนาเหล่านี้ เป็นต้น

ด้วยเหตุที่ค่านิยมเป็นตัวกำหนดความประพฤติและการปฏิบัติของตน และการประพฤติกการปฏิบัติของตนเป็นตัวการทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง เราจึงอาจจะกล่าวได้ว่า ค่านิยมมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะที่เดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ก็มีผลทำให้ค่านิยมใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้เหมือนกัน พุคอีกนัยหนึ่งก็คือ ค่านิยมเป็นได้ทั้งเหตุผลและผลของการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ค่านิยมจึงมีความสำคัญมาก เพราะส่งผลกระทบต่อความเจริญ ความเสื่อมของสังคม และความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ สังคมที่มีค่านิยมที่เหมาะสมถูกต้อง เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี เป็นต้น สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าอย่างแน่นอน สังคมใดมีค่านิยมไม่เหมาะสม เช่น ขาดระเบียบวินัย ไร้ความสามัคคี เกียจคร้าน ฯลฯ สังคมนั้นจะเสื่อมลงและขาดความมั่นคงภายในชาติ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมจะต้องสร้างค่านิยมที่เหมาะสมและเป็นค่านิยมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนามากที่สุด

นาตยา ปิรันธนานนท์ (2539: 503) ได้สรุปว่า ค่านิยมมีหน้าที่หลายประการ ดังนี้

1) ทำหน้าที่กระตุ้น จูงใจคน ในเรื่องแบบแผนความประพฤติที่เป็นอุดมการณ์ จนทำให้เราได้ค่านิยมอันเป็นจุดหมายปลายทางที่เราต้องการ การที่ค่านิยมทำหน้าที่ประการนี้ได้เพราะค่านิยมแสดงถึงเป้าหมาย ความต้องการที่อยู่เหนือเป้าหมายทั้งปวง

2) ทำหน้าที่กระตุ้นให้บุคคลได้รักษา เพิ่มพูน การได้รับความยกย่องนับถือจากผู้อื่นและจากสังคม

3) ทำหน้าที่ในการปรับตัว เนื่องจากค่านิยมเกี่ยวข้องกับแบบแผนความประพฤติที่มุ่งให้
 คนเราสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นและสังคมได้

4) ทำหน้าที่ปกป้องตนเอง ความต้องการ ความจำเป็น ความรู้สึก และการกระทำที่ไม่เป็นที่
 ยอมรับของผู้อื่น หรือของสังคมจะถูกแสดงออกด้วยค่านิยมที่แสดงเหตุผลให้ผู้อื่นและสังคมยอมรับใน
 ความต้องการความรู้สึกหรือการกระทำนั้น

5) ทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับตัวของเรา ทำให้เราสามารถทำกิจการใดให้สำเร็จลงได้ด้วย
 ตัวของเราเอง ค่านิยมช่วยให้เราแสวงหาความหมาย ความเข้าใจ และความคิดที่ดีขึ้นและกระจำงชัดขึ้น

กล่าวโดยสรุป ค่านิยมทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลาย เป็น
 แบบแผนสำหรับการตัดสินใจ และแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ช่วยกำหนดทางเลือก ตลอดจนเป็นแรงจูงใจ
 ใ้บุคคลกระทำในสิ่งที่เป็นค่านิยม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อไปสู่เป้าหมาย

1.2.3 **สาระสำคัญของค่านิยมหลัก 12 ประการ** คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มี
 นโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง โดยมุ่งส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน
 ในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบัน
 พระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มี
 ความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อสันติสุขในสังคมไทย

การประกาศนโยบาย “ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ” ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์
 โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นั้น กำหนดขึ้นเพื่อมุ่งหวังสร้าง
 ประเทศไทยในอนาคตให้เข้มแข็ง ซึ่งการที่ประเทศไทยจะเข้มแข็งได้ ต้องมีคนในชาติ
 ที่เข้มแข็งก่อน ดังนั้นจึงกำหนดค่านิยมหลักของคนไทยให้ชัดเจนขึ้น เพื่อให้คนไทยใช้เป็น แนว ทาง
 ประพฤติปฏิบัติตน โดยค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ มีดังนี้

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน หมายถึง
 การประพฤติปฏิบัติตนที่แสดงถึงความศรัทธา ห่วงแหน ปกป้องยกย่องความเป็นชาติไทย ยึดมั่น
 ศาสนา และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น รู้ความสำคัญและให้ความเคารพชาติ
 ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม หมายถึง การปฏิบัติตนที่
 แสดงถึงการยึดมั่นในความถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือ รู้จักควบคุมตนเองเมื่อ
 ประสบกับความยากลำบาก เช่น การเล่นและทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น
 เป็นต้น

3. **กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์** หมายถึง การประพฤติตนที่แสดงถึงการรู้จักบุญคุณ ปฏิบัติตามคำสั่งสอน แสดงความเคารพ ความเอาใจใส่ และตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และครูบาอาจารย์ เช่น เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่และครู คุณดูแลเอาใจใส่ รักและเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ เป็นต้น

4. **ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา เล่าเรียน ทั้งทางตรงและทางอ้อม** หมายถึง การปฏิบัติตนที่แสดงถึงความตั้งใจเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน แสวงหาความรู้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ตั้งใจศึกษาในเรื่องที่เรียนและเรื่องที่น่าสนใจ มีความอยากรู้และสงสัยในเรื่องต่าง ๆ แสวงหาความรู้เพื่อการศึกษาเล่าเรียนโดยใช้สื่อเทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น

5. **รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม** หมายถึง การเรียนรู้ ปฏิบัติตน และเห็นคุณค่าที่แสดงถึงการอนุรักษ์ การสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีไทยอันดีงามด้วยความภาคภูมิใจ เช่น เรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีไทยและสามารถปฏิบัติตามได้ เป็นต้น

6. **มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ ห่วงดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน** หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนที่ดีงาม ยึดคำมั่นสัญญา มีจิตใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือผู้อื่น เช่น พูดความจริง มีน้ำใจต่อเพื่อน ไม่ลักขโมย เป็นต้น

7. **เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง** หมายถึง การเรียนรู้ ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตามกฎหมายของโรงเรียน เคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่นภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ตามการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เช่น รับฟังความคิดเห็นของเพื่อน รู้จักใช้สิทธิ์และหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตามข้อตกลงของห้องเรียน ให้ความร่วมมือโดยใช้เหตุผล เป็นต้น

8. **มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่** หมายถึง การปฏิบัติตนตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมาย มีความเคารพและนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ เช่น ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือกฎระเบียบของครอบครัวและชุมชนที่ตนอยู่ แสดงกิริยาที่เหมาะสม มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น

9. **มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** หมายถึง การน้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ อย่างรอบคอบ ถูกต้อง เหมาะสม เช่น มีสติ รู้ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ นำพระราชดำรัสของในหลวงมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย และ ขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง ดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ มีเหตุผล มี ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีความรู้ มีคุณธรรม และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ประหยัดอดออม เป็นต้น

11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความ ละเอียดเกรงกลัวต่อบาป ตามหลักของศาสนา หมายถึง การปฏิบัติตนให้ร่างกายและจิตใจมีความ เข้มแข็ง ละเอียดเกรงกลัวต่อบาป ไม่กระทำความชั่วใด ๆ ยึดมั่นในการทำมาช้านามตามหลักของศาสนา เช่น รู้จักแยกแยะความคิดความชั่ว รู้ว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด สิ่งใดที่ควรทำหรือไม่ควรทำ เป็นต้น

12. กำเนิดถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และชาติ มากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง หมายถึง ปฏิบัติตน เสียสละ ให้ความร่วมมือทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และ ประเทศชาติ เช่น ร่วมกิจกรรมอาสาสมัคร ดูแลรักษาสถานที่ของโรงเรียน รู้จักช่วยเหลือ แบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่น เป็นต้น

จากนโยบายค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการข้างต้น กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่ม ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง เพื่อให้นักเรียนรู้หน้าที่ของ คนไทย มีระเบียบวินัย มีคุณธรรมจริยธรรม มีความภูมิใจในชาติและความเป็นคนไทย ซึ่งค่านิยม ดังกล่าวครอบคลุมและสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

เพื่อให้ได้ผลตามที่มุ่งหมายไว้ คือ ประเทศไทยเข้มแข็ง การดำเนินการสร้างค่านิยมของคน ไทยนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือกันทุกภาคส่วน ตั้งแต่ระดับครอบครัวที่ต้องมีความรัก ความอบอุ่น พ่อ แม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ต่อเนื่อง ไปถึงระดับชุมชนและสังคม เมื่อเด็กเข้าสู่โรงเรียนก็จะได้รับการ ปลุกฝังค่านิยมจากครูอาจารย์ ซึ่งครูผู้เป็นแบบอย่างที่ดีกับศิษย์ จะสร้างเด็กที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นอนาคต ของประเทศไทยต่อไป (www.edtechbooks.com > Article. สืบค้นเมื่อ 12/5/2015)

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงตระหนักถึงความสำคัญของการ พัฒนาการศึกษไทย ในประเด็นของการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไก สำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานยังมีการกำหนดสาระหน้าที่ พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ

วัฒนธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมือง และค่านิยมหลัก 12 ประการ

2. การกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

2.1 สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็น 1 ใน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยกำหนดสาระการเรียนรู้ย่อยไว้ 5 สาระ ดังนี้

- สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม
- สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม
- สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์
- สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์
- สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ที่จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้น นับเป็นวิชาที่มีความสำคัญยิ่งในหลักสูตร เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปณิธานค่านิยมด้านประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 1)

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ประกอบด้วย 2 มาตรฐานการเรียนรู้ ได้แก่

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงามและธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

นอกจากนั้นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ยังได้กำหนดตัวชี้วัดชั้นปี (ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) และตัวชี้วัดช่วงชั้น (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) ของสาระที่ 2 สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมไว้อย่างชัดเจนอีกด้วย

2.2 รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ในการจัดการศึกษาของโลก มีแนวโน้มเกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติด้านเนื้อหาและการเรียนรู้ เช่น การส่งเสริมในการพัฒนาด้านทักษะ การรู้เท่าทัน ทักษะชีวิต (Life Skills) การบูรณาการในลักษณะสหวิทยาการ รวมทั้งมีการเน้นวิชาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Citizenship Education) กอปรกับในขณะนี้มียุทธศาสตร์ด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อสันติสุขในสังคมไทย และกำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการ เพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรคประเทศไทยให้เข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาไทยในประเด็นของการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้จะมีการกำหนดสาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม แล้ว และเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมือง และค่านิยมหลัก 12 ประการ จึงนำมาสู่การกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองโดยเน้นการพัฒนาผู้เรียน ในเรื่อง ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง เพื่อให้สถานศึกษานำไปจัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติมในหลักสูตรสถานศึกษาตามกรอบความคิดในการพัฒนารายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2557: 1-2)

จุดเน้นและขอบข่าย รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีดังนี้

จุดเน้นที่ 1 ความเป็นไทย

1. ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ)
2. ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีไทย (การแต่งกาย ภาษา ภูมิปัญญา ประเพณี)

จุดเน้นที่ 2 รักษาตียึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

การเห็นคุณค่าและการแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

จุดเน้นที่ 3 ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น

ประมุข

1. การดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย
2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมี

พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข

จุดเน้นที่ 4 ความปรองดอง สมานฉันท์

1. การอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลาย
2. การจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี

จุดเน้นที่ 5 ความมีวินัยในตนเอง

ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝ่หาความรู้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ขอมรับผล
ที่เกิดจากการกระทำของตนเอง

(สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2557: 3-5)

จากประเด็นและจุดเน้นทั้ง 5 ประการที่ปรากฏในสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และ
การดำเนินชีวิตในสังคมของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ครูสังคม
ศึกษาสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านประเด็นและจุดเน้นดังกล่าว เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีให้
เกิดขึ้นกับนักเรียนได้ตามเป้าหมาย

3. การจัดการกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่นักเรียน

การจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้ ไว้ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองตามจุดเน้นทั้ง 5 นั้น มีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้เยาวชนมีลักษณะที่ดีของคนไทย เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย เห็นคุณค่าและแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลายและจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมหลัก 12 ประการ

2. รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง มีผลการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเน้นให้ผู้เรียนตระหนักและเห็นคุณค่าในเรื่องที่เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นการต่อยอดการเรียนรู้จากรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

3. การจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง สามารถจัดทำได้ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การจัดการเรียนรู้ตามจุดเน้นแต่ละจุดเน้น โดยบูรณาการจุดเน้นที่ 5 ความมีวินัยในตนเองที่สอดคล้องกับผลการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ของจุดเน้นที่ 1 - 4 ที่เกี่ยวข้อง

3.2 การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทั้ง 5 จุดเน้น โดยต้องวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ในแต่ละจุดเน้นว่าเกี่ยวข้อง หรือเชื่อมโยง หรือมีประเด็นร่วมกันในเนื้อหาต่าง ๆ และตั้งเป็น Theme (หัวเรื่อง)

4. การจัดการเรียนรู้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้อาจจัดให้สอดคล้องกับเหตุการณ์สถานการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับจุดเน้นทั้ง 5 จุดเน้น (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2557: 39)

แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ โดยเน้นกระบวนการกลุ่มและกระบวนการคิด จะเป็นแนวทางให้ครูสังคมศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ โดยเน้นกระบวนการกลุ่ม

การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีจะต้องมุ่งเน้นให้พลเมืองสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข กระบวนการกลุ่มจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้สอนควรพัฒนาให้ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานร่วมกับผู้อื่น กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยเน้นกระบวนการกลุ่มนั้น ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายที่สำคัญ ได้แก่ กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการอภิปราย การแก้ปัญหา การสืบสวนสอบสวน การแสดงบทบาทสมมุติ การใช้สถานการณ์จำลอง การใช้กรณีตัวอย่าง และการใช้เทคนิคพยากรณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการอภิปราย สิริวรรณ ศรีพหล ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้โดยการอภิปรายไว้ดังนี้ (2550: 5-27 ถึง 5-38)

การอภิปราย เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนแบบหนึ่งที่มีผู้เรียนได้รับประสบการณ์ของการทำงานแบบกลุ่ม เน้นการแสดงบทบาทของสมาชิกในกลุ่มที่เกี่ยวกับการเสนอความคิดเห็นต่อปัญหาหรือประเด็นที่นำมาเพื่อถกเถียงและยังต้องการให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจกระบวนการของกลุ่มอีกด้วย วิธีการสอนแบบอภิปรายจึงเป็นเทคนิคเบื้องต้นที่สำคัญในการช่วยให้การทำงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพ

การอภิปราย เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้สอนนิยมนำมาใช้กันอย่างมาก เพราะนอกจากจะให้คุณค่าในแง่ของกระบวนการกลุ่มแก่ผู้เรียนแล้ว การอภิปรายยังเป็นการสอนที่ไม่ต้องลงทุนมากนักในแง่ของทรัพยากร เช่น อุปกรณ์การสอน สถานที่ เป็นต้น

สำหรับคุณค่าของกิจกรรมการเรียนการสอนแบบอภิปรายนั้น นับว่าให้คุณค่าแก่ผู้เรียนทุกด้าน คือ ด้านความรู้ ได้แก่ ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ของตนในระหว่างที่เข้าร่วมอภิปราย กล่าวคือสามารถแสดงความคิดเห็น ข้อโต้แย้ง หรือข้อสนับสนุนได้เมื่อรู้ข้อเท็จจริงหรือมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ก่อนการอภิปรายผู้สอนมักบอกประเด็นหรือปัญหาที่จะนำมาอภิปรายแก่ผู้เรียนล่วงหน้า ซึ่งผู้เรียนสามารถไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลหรือประสบการณ์มาก่อน แล้วนำมาอภิปรายในชั้นเรียน กิจกรรมดังกล่าวเท่ากับเป็นการส่งเสริมความรู้ให้แก่ผู้เรียน นอกจากการได้เรียนรู้ด้วยตนเองแล้ว ผู้เรียนยังได้รับความรู้ในด้านวิชาการ จากการอภิปรายของสมาชิกในกลุ่ม หรือจากการเสนอข้อสรุปของกลุ่มอื่น ๆ อีกด้วย

คุณค่าประการสำคัญอีกข้อหนึ่งคือ ด้านเจตคติ ได้แก่ การพัฒนาค่านิยมด้านประชาธิปไตย กระบวนการสอนด้วยวิธีการอภิปรายนั้น นำเอากลไกของกระบวนการประชาธิปไตยมาใช้เป็นส่วน

ใหญ่ เช่น การเปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ การยอมรับมติของกลุ่ม เป็นต้น ด้วยวิธีการดังกล่าว ทำให้ผู้เรียนรับเอาค่านิยมทางด้านประชาธิปไตยไปด้วย และเกิดความสำนึกของความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งเห็นคุณค่าของความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น ส่วนทักษะการเรียนรู้ มุ่งพัฒนาทักษะกระบวนการในการคิด เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกฝนกระบวนการใช้ความคิด เช่น คิดในลักษณะมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล คิดในเชิงเปรียบเทียบ คิดอย่างมีลำดับ และคิดอย่างแยกแยะ เป็นต้น

นอกจากนั้น ผู้เรียนยังได้ฝึกฝนทักษะในการทำงานร่วมกับกลุ่ม การอภิปรายจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้ฝึกทักษะการพูดและการแสดงความคิดเห็น และฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การทำงานในลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มอีกด้วย

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยการอภิปราย มีดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการอภิปราย การเตรียมการนี้ก็คือ การวางแผนการเรียนการสอนนั่นเอง ซึ่งจะต้องเตรียมการในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน คือ หัวข้อและรูปแบบของการอภิปราย บทบาทผู้สอน ผู้เรียน หรือผู้อภิปราย รวมทั้งการจัดห้องเรียนที่ส่งเสริมให้การอภิปรายมีประสิทธิภาพ

1.1 หัวข้อและรูปแบบของการอภิปราย ผู้สอนและผู้เรียนอาจร่วมกันจำแนกหัวเรื่องหรือปัญหาที่จะทำการอภิปราย ทั้งนี้หัวเรื่องหรือปัญหาในการอภิปรายควรเกี่ยวข้องกับบทเรียนที่เรียนและมีวัตถุประสงค์ระบุชัดเจนแน่นอน ส่วนรูปแบบของการอภิปรายนั้นก็ขึ้นอยู่กับหัวข้อ และวัตถุประสงค์ของบทเรียนซึ่งผู้สอนอาจให้ผู้เรียน ร่วมกันตัดสินใจว่าจะใช้รูปแบบการอภิปรายรูปแบบใด

1.2 ผู้สอน ผู้สอนในฐานะเป็นผู้ที่จะทำให้การอภิปรายสำเร็จ จะมีบทบาทอย่างมาก กล่าวคือ เป็นผู้กำหนดหัวข้อในการอภิปราย รูปแบบ รวมทั้งวางแผนกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะให้ผู้เรียนปฏิบัติระหว่างบทเรียน รายละเอียดเหล่านี้ ผู้สอนต้องมีการวางแผนล่วงหน้า และแจ้งให้ผู้เรียนทราบก่อนดำเนินการอภิปราย รวมทั้งการแบ่งกลุ่มด้วย

1.3 ผู้เรียน การอภิปรายจะมีคุณค่าและให้ประโยชน์แก่ผู้เรียน ถ้าผู้เรียนมีการเตรียมตัว หลังจากที่ผู้สอนแบ่งกลุ่มอภิปรายและบอกหัวข้อการอภิปรายล่วงหน้าแล้ว ผู้เรียนจะเตรียมเนื้อหาและประสบการณ์ก่อนการดำเนินการอภิปราย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมาก

1.4 การจัดห้องเรียน ในการสอนด้วยวิธีการอภิปรายนั้น การจัดบรรยากาศของห้องเรียน รวมทั้งการใช้อุปกรณ์ (ถ้ามี) ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การเรียนการสอนลุล่วงไปด้วยดี การจัด

ห้องเรียนเพื่อการเรียนการสอนแบบอภิปรายนั้น จัดได้หลายรูปแบบ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแบบของการอภิปรายว่าจะเป็นแบบใด ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มย่อยก็จะจัดเป็นกลุ่ม ๆ แล้วมีที่สำหรับให้ประธานแต่ละกลุ่มรายงานด้วย

2. ขั้นตอนการอภิปราย ผู้สอนในฐานะที่ควบคุมให้การอภิปรายเป็นไปด้วยดีนั้น ควรมีบทบาทในขั้นตอนการอภิปรายหลายประการ คือ

2.1. บอกหัวข้อหรือปัญหาที่จะทำการอภิปรายให้ชัดเจนอีกครั้ง แม้ว่าอาจจะบอกมาก่อนหน้าแล้วก็ตาม รวมทั้งต้องระบุวัตถุประสงค์ของการอภิปรายด้วย เพื่อให้ผู้เรียนทราบทิศทางของบทเรียน

2.2. บอกเงื่อนไขหลักเกณฑ์ในการอภิปราย เป็นต้นว่า ระยะเวลา วิธีการอภิปราย กิจกรรมการเรียนการสอนของผู้อภิปราย เช่น การรับฟัง การนำเสนอ การถาม การบันทึก การสรุป เป็นต้น นอกจากนี้เงื่อนไขต่างๆ ไปแล้ว ผู้สอนควรย้ำเรื่องความมีน้ำใจเป็นนักประชาธิปไตยด้วย เช่น การรับฟังข้อคิดเห็นของผู้อื่น การเคารพมติของส่วนรวม เป็นต้น

2.3. เมื่อบอกหัวข้อและเงื่อนไขของการอภิปรายแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ ขั้นตอนการอภิปราย ถ้ากลุ่มยังไม่รู้จักสมาชิกในกลุ่ม ควรมีการแนะนำสมาชิกในกลุ่มก่อน อาจเป็นประธานที่จะทำหน้าที่นี้ แล้วจึงเริ่มดำเนินการอภิปราย

2.4. กิจกรรมการเรียนการสอนระหว่างการอภิปรายนี้ ผู้เรียนมีหน้าที่อภิปรายตามหัวข้อและเนื้อหาที่เตรียมมา โดยดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของบทเรียนที่ได้กำหนดไว้ การอภิปรายควรอยู่ในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ทั้งนี้ผู้สอนมีส่วนช่วยได้มาก คือการคอยช่วยเหลือแก้ไขให้การอภิปรายดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ แต่ไม่ควรเข้าไปแทรกแซงหรือร่วมอภิปรายจนเกินไป จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเกรงใจ ไม่กล้าพูด ไม่กล้าเสนอความเห็น ผู้สอนควรทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำถ้ากลุ่มต้องการ หรือคอยกระตุ้นให้ผู้อภิปรายเสนอความเห็นอย่างทั่วถึงเท่านั้น

2.5. ระหว่างที่การอภิปรายดำเนินอยู่ กิจกรรมการฟัง การพูด และการถามควรเป็นกิจกรรมสำคัญ ผู้สอนควรชี้แนะให้ผู้อภิปรายหรือผู้เรียนรู้จักฟังผู้อื่น กล้าแสดงความคิดเห็น หรือซักถาม ถ้าเกิดความสงสัย ในคำอภิปรายของกลุ่มสมาชิก เพื่อทำให้ความคิดเห็นในกลุ่มกระจ่างมากขึ้น กิจกรรมเหล่านี้ นับเป็นสิ่งที่ผู้สอนจะต้องคอยฝึกฝนให้ผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างอภิปราย

3. ขั้นสรุป ขั้นสรุปนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะระหว่างการดำเนินการอภิปราย ผู้อภิปรายต่างก็เสนอความคิดเห็นต่าง ๆ กัน เนื้อหาที่เสนออย่างหลากหลายไปตามธรรมชาติของผู้เสนอ

เมื่อการอภิปรายสิ้นสุดลง จึงควรมีการสรุป กล่าวคือ ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มย่อยหรือกลุ่มระดมความคิดเห็น แต่แต่ละกลุ่มจะต้องมีข้อสรุปโดยให้ประธานของกลุ่มออกมารายงานผล เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของแต่ละกลุ่ม และในตอนท้ายผู้สอนอาจสรุปอีกครั้งเพื่อเป็นการเน้นความคิดหลัก หรือประเด็นสำคัญ

แต่ถ้าเป็นการอภิปรายกลุ่มใหญ่ ผู้สอนอาจเป็นผู้สรุปจากแนวคิดที่ผู้อภิปรายเสนอเพื่อเน้นประเด็นหลัก ทั้งนี้อาจจะสรุปเป็นหัวข้อสำคัญ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความคิดทั้งหมดที่อภิปรายไปแล้ว

นอกจากนั้น ผู้สอนควรมีการประเมินผลการอภิปรายภายหลังที่สิ้นสุดบทเรียนแล้ว ประเมินผลว่าการเรียนการสอนในชั่วโมงนั้น ๆ ด้วยวิธีการอภิปรายมีคุณค่าหรือมีข้อบกพร่องอย่างไร โดยประเมินให้ครอบคลุมในเรื่องของเนื้อหาหรือหัวข้อที่อภิปราย วัตถุประสงค์ รูปแบบของการอภิปราย พฤติกรรมของผู้เรียน เช่น การแสดงความคิดเห็น การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เจตคติ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อจะเป็นข้อมูลในการปรับปรุงการเรียนการสอนด้วยวิธีการอภิปรายในครั้งต่อไป

กิจกรรมการเรียนการสอนโดยการอภิปรายนั้น ผู้สอนอาจเลือกรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของการอภิปรายได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น วัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ ระยะเวลา ผู้เรียน สถานที่ เป็นต้น รูปแบบการอภิปรายที่นิยมนำมาปฏิบัติในห้องเรียน ได้แก่ การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่และการอภิปรายแบบกลุ่มย่อย ซึ่งการอภิปรายแบบกลุ่มย่อยนี้สามารถแยกออกได้เป็นหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น แบบระดมความคิด แบบอภิปรายหมู่ แบบซิมโพเซียม แบบซุบซิมปริกษา แบบโต้วาที เป็นต้น

จากคุณค่าและขั้นตอนของกิจกรรมการเรียนการสอนโดยการอภิปรายดังกล่าวข้างต้น จะส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของผู้เรียนอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการแสดงความคิดเห็น การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งทักษะเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับการเตรียมผู้เรียนให้รู้จักบทบาทและหน้าที่ในการดำรงตนให้เป็นพลเมืองดีอย่างแท้จริง

3.1.2 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา เป็นวิธีการที่มุ่งให้ผู้เรียนค้นคว้าหาคำตอบหรือแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยเสนอในรูปแบบของคำถาม หรือปัญหาที่น่าสนใจ แล้วให้ผู้เรียนหาทางแก้ไขปัญหานั้น กิจกรรมดังกล่าวได้ใช้ขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ขั้นการกำหนดปัญหา จนถึงขั้นการสรุปผล

กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา นั้น มีคุณค่าต่อผู้เรียนหลายประการ ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2554: 105)

1) ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกความสามารถทางสติปัญญา โดยเฉพาะในเรื่องของการคิด คือคิดอย่างมีระบบ คิดอย่างมีเหตุผล ไม่หลงงมงาย หรือเชื่ออะไรง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีข้อมูลสนับสนุน วิธีสอนแบบฝึกแก้ปัญหา จึงส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยในระดับสูง คือทักษะทางสติปัญญาในด้านการนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินผล

2) ในการสอนที่กำหนดปัญหานั้น จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักคิดเป็น ผู้เรียนเห็นว่าปัญหาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ และจะหาทางป้องกัน แก้ไข หรือควบคุมปัญหานั้น ได้เช่นกัน ประโยชน์ในข้อนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักการดำเนินชีวิตในสังคมที่เป็นจริง ถ้าเขาจะยอมรับปัญหานั้นและทำการแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วงไป เมื่อเป็นผู้ใหญ่พ้นจากการศึกษาในโรงเรียนแล้ว เพราะชีวิตมนุษย์นั้น จะต้องมีปัญหาตลอดเวลา เป็นปัญหาซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในร่างกายและจิตใจ ดังนั้น การเรียนการสอนที่ดีจะต้องฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะของการแก้ปัญหาทุกชนิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) วิธีสอนแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีการที่สามารถจะนำมาใช้สอนผู้เรียนเป็นรายกลุ่มหรือรายบุคคลได้ ถ้าสอนเป็นรายกลุ่ม สิ่งหนึ่งที่ผู้เรียนจะได้รับก็คือ การยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียนอื่นๆ รวมทั้งการยอมรับมติของกลุ่มในการแก้ปัญหาด้วย

4) วิธีสอนแบบการแก้ปัญหาเป็นวิธีสอนแบบหนึ่งที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดแก่ผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนจำต้องคิดหาคำตอบด้วยวิธีอภิปรายสาเหตุและหาคำตอบสำหรับปัญหานั้น ๆ ความคิดหรือคำตอบที่ได้จากผู้เรียนบางคน อาจจะเป็นความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นที่ไม่มีใครคาดถึง นับว่าวิธีสอนดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมาก

ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา ซึ่งได้นำเอาหลักการพื้นฐานของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ วิธีการจึงมีขั้นตอน ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550: 5-39 ถึง 5-41)

1. การกำหนดปัญหาและการวิเคราะห์ปัญหา ผู้สอนหรือผู้เรียนอาจร่วมกันหยิบยกปัญหาหรือประเด็นที่น่าสนใจมาเสนอต่อกลุ่มผู้เรียน ปัญหาที่จะนำมาศึกษานี้อาจมาจากแหล่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า

1.1 จากความสนใจของผู้เรียนเอง ผู้เรียนอาจมีข้อข้องใจจากการเรียนรู้หรือจากประสบการณ์ซึ่งอาจนำมาถามผู้สอนในชั้นเรียน ถ้าผู้สอนเห็นว่าข้อสงสัยนั้นเป็นปัญหาที่น่าสนใจสำหรับผู้เรียนคนอื่น ๆ ในชั้นเรียน ผู้สอนก็อาจนำมาตั้งเป็นประเด็นหรือปัญหาเพื่อการเรียนการสอน

ต่อไป แต่ทั้งนี้ผู้สอนต้องมั่นใจว่า ปัญหาที่ผู้เรียนบางคนหยิบยกขึ้นมาจะเป็นปัญหาที่ผู้เรียนอื่น ๆ สนใจ และเป็นปัญหาที่มีคุณค่าในการเรียนการสอนด้วย

1.2 ปัญหาที่นำมาจากบทเรียน ปัญหาดังกล่าว ผู้สอนอาจเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเอง โดยพิจารณาจากบทเรียนและวางแผนบทเรียนว่าเนื้อหาใดเหมาะสมที่จะกำหนดเป็นประเด็นปัญหาเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้

1.3 ปัญหาเกี่ยวกับสังคม อาจเป็นปัญหาที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์หรือเป็นปัญหาที่พบเห็นในสภาพแวดล้อมของตัวผู้เรียนเอง ผู้สอนอาจหยิบยกนำมาเป็นปัญหาเพื่อการศึกษาได้ เท่ากับการจัดสภาวะแวดล้อมให้ผู้เรียนเผชิญกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจริงในชีวิตและที่เกิดขึ้นในสังคม

1.4 ปัญหาที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้เรียนเอง เช่น ปัญหากฎหมาย ปัญหาการดำเนินชีวิต ปัญหาการเรียนการสอน ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นประสบการณ์ของผู้เรียนที่ต้องเผชิญอยู่เสมอ และถ้าผู้เรียนมีปัญหาจากประสบการณ์เหล่านี้แล้ว และได้หยิบยกปัญหาต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนร่วมชั้นแล้ว ผู้สอนก็อาจเอาสิ่งนั้นมากำหนดเป็นปัญหา เพื่อการเรียนการสอนต่อไป

1.5 ปัญหาที่ผู้สอนกำหนดขึ้นมาเอง ปัญหาดังกล่าวอยู่ที่การวินิจฉัยของผู้สอนว่ามีปัญหาอะไรที่น่าสนใจและมีคุณค่าต่อการเรียนการสอน

สำหรับการกำหนดปัญหาเพื่อการเรียนการสอนนั้น สิ่งที่ผู้สอนควรคำนึงถึง คือ

1) ปัญหานั้นเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนหรือไม่ ผู้สอนต้องวินิจฉัยเองว่าปัญหาที่จะนำมาเสนอหรือนำมาให้ผู้เรียนเรียนนั้น เป็นปัญหาที่เหมาะสมกับวัยและประสบการณ์ของผู้เรียนหรือไม่ เพราะถ้าปัญหายากเกินไป ความรู้และประสบการณ์ของผู้เรียนอาจไม่เพียงพอ

2) ปัญหานั้นครอบคลุมหรือมีขอบเขตน้อยเพียงใด ปัญหาที่นำมาเสนอต้องกำหนดประเด็นให้ชัดเจน ไม่ควรคลุมเครือ หรือกว้างจนเกินไป และต้องคำนึงถึงระยะเวลาที่กำหนดไว้ในบทเรียนด้วย

เมื่อกำหนดปัญหาที่จะเรียนได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือการให้ผู้เรียนทำความเข้าใจกับปัญหาเสียก่อน ข้อบกพร่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยการแก้ปัญหาคือ ผู้เรียนในกลุ่มอาจเข้าใจปัญหาไม่ตรงกัน การแก้ปัญหาจึงอาจเป็นไปได้ในทิศทางต่าง ๆ ไม่ตรงกัน

ดังนั้น ผู้สอนกับผู้เรียนจึงควรร่วมกันกำหนดขอบเขตของปัญหา และกำหนดว่าจะต้องการคำตอบใด และเมื่อผู้เรียนเกิดความกระจ่างในปัญหาแล้ว จึงนำไปสู่ขั้นตอนของการกำหนดสมมุติฐานต่อไป

2. การตั้งสมมติฐาน ในขั้นกำหนดสมมติฐานนี้ ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนพยายามใช้ความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนมโนคติ หลักการ ฯลฯ ที่ได้เรียนมาแล้ว มาอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดในกลุ่ม ว่าสาเหตุของปัญหานั้นเกิดจากอะไร เป็นการทำนายคำตอบก่อน แล้วจึงหาทางพิสูจน์ว่าคำตอบที่คิด ขึ้นมานั้นมีความถูกต้องอย่างไร

3. การเก็บและการรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้มีความ ถูกต้องประการใด ผู้แก้ปัญหานั้นจะต้องเก็บข้อมูลเอง ซึ่งข้อมูลอาจมาจากแหล่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า

- จากห้องสมุด
- จากการสัมภาษณ์
- จากตำราเรียน
- จากการสังเกต
- จากงานวิจัย
- จากการทัศนศึกษา
- จากการทดลอง
- จากสถิติต่าง ๆ

ฯลฯ

เมื่อได้ข้อมูลอันเป็นที่ประจักษ์แล้ว ก็รวบรวมข้อมูลเหล่านั้นเป็นหมวดหมู่

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลที่รวบรวมมาแล้ว ผู้เรียนก็นำข้อมูลนั้น ๆ มาพิจารณา ว่าน่าเชื่อถือหรือไม่ประการใด เพื่อนำข้อมูลนั้น ๆ ไปพิสูจน์ข้อสมมติฐานอีกครั้งหนึ่ง

5. การสรุปผล จากข้อมูลที่วิเคราะห์แล้ว ผู้เรียนก็นำมาแก้ปัญหาที่กำหนดไว้แล้วตั้งเป็น กฎเกณฑ์หรือหลักการต่อไป

จะเห็นได้ว่าในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธีการแก้ปัญหานั้น เป็นกิจกรรมที่ น่าสนใจมาก เพราะมุ่งที่ตัวผู้เรียนให้เป็นผู้แก้ปัญหา และเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหานั้นที่ถูกต้อง เมื่อผู้เรียน ต้องเผชิญกับปัญหาในสังคมภายนอกในฐานะที่เป็นพลเมืองแล้ว เขาจะแก้ปัญหานั้นด้วยวิธีการที่ถูกต้อง และจะสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางที่ถูกต้องและดีที่สุดในที่สุด รวมทั้งสอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ที่พึง ประสงค์ในฐานะพลเมืองอีกด้วย

3.1.3 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวน กระบวนการจัดการเรียนรู้โดย การสืบสวนสอบสวนเป็นกิจกรรมที่อาศัยหลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกับกิจกรรม แบบแก้ปัญหา ซึ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการใช้สติปัญญาของผู้เรียนได้มาก เป็นกิจกรรมที่

เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตัวของเขาเอง วิธีการนี้นิยมใช้มากในวิชาสังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์ บางแห่งเรียกว่า วิธีการสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้แบบสืบสวนสอบสวนเน้นความสำคัญที่ผู้เรียน โดยเฉพาะความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ให้เป็นคนช่างสังเกตและช่างสงสัย เพื่อจะได้เพียรพยายามหาข้อมูลมาจัดความสงสัยนั้น จนในท้ายที่สุดจะเกิดมโนคติในเรื่องที่ศึกษาและสามารถสรุปเป็นหลักการหรือกฎเกณฑ์ได้ด้วยตนเอง

กระบวนการเรียนการสอนด้วยวิธีการดังกล่าว ยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ข้อมูลรวมทั้งมโนคติที่มีอยู่เดิมเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้หรือคำตอบอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กำหนดทิศทางและวิธีการแห่งการเรียนรู้โดยตนเอง วิธีการสอนแบบสืบสวนสอบสวนจึงเป็นการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง เพราะเขาจะต้องกำกับการเรียนการสอนด้วยตนเอง ดังนั้น บทบาทของผู้เรียนจึงต้องเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นไม่เป็นผู้ที่เฉื่อยชาอีกต่อไป โดยมีผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน ชี้แนะ ช่วยเหลือ ตลอดจนแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเรียนการสอน วิธีการดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนกระตือรือร้นมากขึ้น กิจกรรมการเรียนการสอนโดยการสืบสวนสอบสวนมีประโยชน์ต่อผู้เรียนในแง่ที่ว่าฝึกให้เขาเป็นผู้รู้จักลักษณะปัญหา วิธีการแก้ปัญหาฝึกทักษะและความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งทักษะเหล่านี้เป็นทักษะสำคัญของการเป็นพลเมืองดีทั้งระดับชุมชน ประเทศ และระดับโลก (สิริวรรณ ศรีพหล, 2554: 108-109)

1. องค์ประกอบของกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวน การสืบสวนสอบสวนจะสำเร็จได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550: 5-44 ถึง 5-45)

1) ผู้สอน แม้ว่าผู้สอนจะไม่ได้เป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน แต่มิได้หมายความว่าผู้สอนจะหมดความสำคัญลงไป ตรงกันข้ามยังมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนอย่างมาก

ในกรณีที่นำกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวนมาใช้กับผู้เรียนกลุ่มใหญ่ ผู้สอนจะทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำของการอภิปรายและเป็นผู้สรุปในตอนท้าย นอกจากนั้น ยังเป็นผู้ดำเนินการในการอภิปรายด้วย รวมทั้งแก้ไขความเข้าใจผิดถ้ามีขึ้น

ส่วนในกรณีที่เน้นการเรียนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน ไปสืบเสาะหาคำตอบเอาเองแต่ละคน ผู้สอนจะเป็นผู้ให้คำแนะนำทั้งในแง่วิธีการหาความรู้และการวิเคราะห์ข้อมูลอีกด้วย

ในกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวน ผู้สอนจะต้องคอยช่วยเหลือผู้เรียนในหลาย ๆ ประการด้วยกัน เช่น แนะนำแนวทางในการค้นหาคำตอบ แนะนำวิธีการคิดอย่างมีระบบระเบียบ ช่วยสรุปคำตอบ รวมทั้งแก้ไขข้อเข้าใจผิด เป็นต้น

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องตระหนักคือ ต้องยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียนและต้องพยายามส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ผู้เรียน

2) **ผู้เรียน** กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวน เน้นความสำคัญของผู้เรียน ความสำเร็จของวิธีการสอนดังกล่าว หรือบทเรียนจะมีความหมายและคุณค่า เมื่อผู้เรียนเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ทั้งนี้ ผู้เรียนจะเป็นผู้กำกับการเรียนการสอนด้วยตนเอง กล่าวคือ เริ่มจากการกำหนดปัญหาหรือประเด็นที่ตนสนใจจะศึกษา เมื่อได้ปัญหาแล้วจะไปเสาะหาความรู้เพื่อมาตอบปัญหานั้น การวางแผนการหาแหล่งข้อมูลหรือความรู้ถือว่าผู้เรียนเป็นผู้จัดทำทั้งสิ้น

ดังนั้น ผู้สอนควรชี้ให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของตนเอง แนะนำให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองอย่างถูกวิธี ถ้ามีการฝึกฝนบ่อย ๆ อย่างสม่ำเสมอเช่นนี้แล้ว ผู้เรียนจะเคยชินกับระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องให้ผู้สอนมากอยกกำกับหรือคอยควบคุม ในท้ายที่สุดผู้เรียนจะมีนิสัยเป็นผู้ใฝ่รู้ ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้เรียน

3) **สภาพห้องเรียน** สภาพห้องเรียนหรือบรรยากาศในห้องเรียน มีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยวิธีสืบสวนสอบสวนให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนนั้น ผู้สอนควรส่งเสริมความอยากรู้อยากเห็น ความกระตือรือร้นในการค้นหาคำตอบ การยอมรับนับถือความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย แต่ละคน บรรยากาศดังกล่าว จะเป็นไปได้อยู่ที่ผู้สอน ถ้าผู้สอนมีความคิดเป็นนักประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน ส่งเสริมความใฝ่รู้ของผู้เรียนแล้ว บรรยากาศแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้น

ในการสร้างบรรยากาศดังกล่าว ผู้สอนอาจใช้คำถามที่น่าสนใจ ทำท่ายให้คิดหรืออาจนำสื่อการสอน เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ โสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ มาเสริม ก็อาจทำให้ผู้เรียนอยากเรียนและสนใจในกระบวนการสืบเสาะหาความรู้มากขึ้น

4) **ปัญหาหรือประเด็นที่จะนำมาสืบสวนสอบสวน** ปัญหาที่จะนำมาศึกษานั้น อาจเป็นปัญหาที่น่าสนใจ หรือประเด็นที่ถกเถียงกัน คำตอบจากปัญหาโดยกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวนนี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นคำตอบเดียว คำตอบหรือทางเลือกอาจสรุปได้หลาย ๆ ประการ ตามความคิดเห็นของผู้เรียน

5) แหล่งความรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวนนั้น ผู้เรียนจะต้องค้นหาความรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น จะต้องอาศัยแหล่งความรู้โดยผู้สอนควรจัดหาให้ เช่น หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ สื่อการสอน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

2. ขั้นตอนของกระบวนการสืบสวนสอบสวน ขั้นตอนของการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการสืบสวนสอบสวนมาใช้เพื่อดำเนินการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนมีอยู่ 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ สรุปได้ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550: 5-47 ถึง 5-48)

1) ขั้นการสังเกต การกำหนดปัญหา และการตั้งสมมติฐาน ผู้สอนพยายามจัดสถานการณ์หรือเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการสังเกต และความสงสัยในเหตุการณ์หรือเรื่องราวนั้น ๆ เพื่อนำไปสู่ปัญหาที่จะศึกษา บทบาทของผู้สอนในขั้นนี้คือ จะต้องวางแผนการเรียนการสอนเสียก่อนว่าจะทำอย่างไรจึงจะเสนอเหตุการณ์ที่น่าสนใจ หรือจัดสถานการณ์อย่างไรจึงจะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ

เมื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสงสัย จนผู้เรียนเกิดความต้องการในการหาคำตอบเพื่อขจัดความสงสัยแล้ว ในขั้นต่อไปก็คือการกำหนดปัญหา โดยผู้เรียนกับผู้สอนร่วมกันกำหนดปัญหาจากข้อสงสัยนั้น ๆ จากนั้น ผู้สอนควรนำผู้เรียนไปสู่การกำหนดสมมติฐาน โดยอาจถามว่าปัญหานั้น ผู้เรียนคิดว่าจะมีคำตอบ ข้อสรุป หรือคำอธิบายอย่างไร เท่ากับเป็นการท้าทายให้ผู้เรียนได้คิด ก่อนที่จะไปค้นหาข้อมูลเพื่อมาตอบคำถาม การตั้งสมมติฐานนี้จะเป็นเพียงแนวทางกว้าง ๆ เพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลต่อไป

2) ขั้นการรวบรวมข้อมูลและการประเมินข้อมูล เพื่อทดสอบสมมติฐานว่าถูกต้องหรือไม่ ผู้เรียนจะต้องมีการค้นหาข้อมูล รวบรวมข้อมูล และประเมินข้อมูล การรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้สอนอาจเสนอแนะให้ผู้เรียนค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ในห้องสมุด หรือเป็นวัสดุสารที่ครูจัดหามาให้ หรือผู้สอนอาจจัดกิจกรรมประเภทอื่น ๆ เสริมได้ เช่น การอภิปรายกลุ่มย่อย การอภิปรายแบบระดมพลังสมอง การทบทวนเนื้อหาสาระ มโนคติ และหลักการที่ได้ศึกษาไปแล้ว หรืออาจให้ผู้เรียนไปสังเกตพฤติกรรม สัมภาษณ์ ทดลอง ทักษะศึกษา เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ควรจัดให้สอดคล้องกับประเภทของข้อมูลที่ต้องการนำมาศึกษา แต่โดยทั่วไปผู้สอนควรเน้นที่กระบวนการการแสวงหาความรู้ให้มาก เพื่อผู้เรียนจะได้คุ้นเคยกับวิธีการศึกษาด้วยตนเอง

เมื่อได้ข้อมูลแล้ว นำมาวิเคราะห์และประเมินว่าข้อมูลเหล่านั้น เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ต้องการศึกษามากน้อยเพียงใด มีความถูกต้อง เพียงตรง น่าเชื่อถือหรือไม่

3) **ขั้นการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานและการสรุป** เมื่อได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะศึกษาได้แล้ว ก็นำข้อมูลนั้น ๆ มาประมวลเพื่ออธิบายข้อสมมุติฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อมูลเหล่านั้นอาจเป็นข้อสนับสนุนว่าสมมุติฐานที่กำหนดไว้นั้นถูกต้อง หรืออาจปฏิเสธข้อสมมุติฐานได้ จากผลการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานนั้น ผู้สอนควรให้ผู้เรียนสรุปผลว่าปัญหาที่ศึกษานั้นมีคำตอบหรือข้อสรุปอย่างไร การสรุปผลอาจกระทำได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเสนอผลต่อกลุ่ม การเสนอในลักษณะของการรายงาน เป็นต้น

4) **ขั้นการนำไปใช้** เมื่อผู้เรียนได้ค้นหาคำตอบและคำตอบเพื่อตอบปัญหาที่กำหนดไว้แล้ว ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนได้นำเอาผลสรุปหรือแนวคิดจากการศึกษาปัญหานั้น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์หรือใช้อธิบายในเหตุการณ์หรือสภาพการณ์อื่น ๆ เพื่อทำให้ผู้เรียนมีกระบวนการทางการคิดที่กว้างขึ้น

กิจกรรมการเรียนการสอนโดยการสืบสวนสอบสวน เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมวิธีการแก้ปัญหาให้ผู้เรียน ได้ฝึกฝนกระบวนการคิด รวมทั้งฝึกทักษะและความสามารถในการตัดสินใจ การยอมรับเจตคติของผู้เรียนแต่ละคน การเป็นผู้ที่คิดอย่างมีเหตุผลนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพนั้น นับเป็นคุณสมบัติสำคัญข้อหนึ่งของการเป็นพลเมืองดี

3.1.4 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแสดงบทบาทสมมุติ การแสดงบทบาทสมมุติเป็นการเรียนการสอนแบบหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนแสดงบทบาท กล่าวคือ หยิบเอาเหตุการณ์ ประเด็นหรือปัญหาขึ้นมาให้ผู้เรียนศึกษา โดยวิธีการให้ผู้เรียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นด้วย การแสดงบทบาทสมมุติจะส่งเสริมผู้เรียนให้แสดงพฤติกรรมหรือบทบาทต่าง ๆ กันไปตามบทบาทที่กำหนดไว้ในเหตุการณ์ พฤติกรรมที่ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้แสดงบทบาทออกมานั้นจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึก อารมณ์ เจตคติของผู้แสดงที่มีต่อบทบาทหรือพฤติกรรมของผู้แสดงที่สวมบทบาทนั้นอยู่ รวมทั้งเข้าใจพฤติกรรมของผู้อื่นที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือปัญหานั้นด้วย ซึ่งการเรียนการสอนแบบบทบาทสมมุติจะเหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี เพราะผู้เรียนได้ลองสวมบทบาทของพลเมืองในแง่ต่าง ๆ

คุณค่าของการจัดการเรียนการสอนโดยการแสดงบทบาทสมมุติ จะเกิดขึ้นทั้งผู้แสดงและผู้ชม กล่าวคือ กลุ่มผู้แสดงคือ กลุ่มที่มีโอกาสออกไปแสดงบทบาทหรือสมมุติว่าอยู่ในเหตุการณ์นั้นแล้วแสดงความรู้สึก พฤติกรรมของตนออกมา ทำให้เขาเข้าใจชีวิตจริงมากขึ้น เพราะเป็นการนำเอาเหตุการณ์จริง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมาให้ผู้เรียนได้เข้าไปเกี่ยวข้อง ได้เรียนรู้บทบาทใหม่ ๆ และได้ทดสอบบทบาทนั้น ๆ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ในเหตุการณ์นั้นโดยตรง ช่วยให้ผู้

ถึงวิธีการติดต่อกับผู้อื่นว่าจะต้องแสดงบทบาทอย่างไร ทำให้มีทัศนคติที่กว้างขวาง มองโลกในแง่บวกที่กว้างกว่าเดิม

ส่วนในกลุ่มผู้ชม ช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการติดต่อ การแสดงบทบาทระหว่างสมาชิกในสังคม เข้าใจความรู้สึกนึกคิด ค่านิยมและทัศนคติของผู้อื่น มีทักษะในการวิเคราะห์ปัญหาหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และการหาทางออกเมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์นั้น ๆ

นอกจากนั้น การแสดงบทบาทสมมุติยังช่วยให้ผู้เรียนทั้งสองกลุ่มเข้าใจปัญหาสังคม วิธีการอยู่ในสังคม และการแก้ปัญหาโดยเน้นเรื่องการแสดงบทบาท รวมทั้งเข้าใจความสัมพันธ์ของมนุษยชาติในสังคมได้อย่างดี ทำให้ผู้เรียนเข้าใจความสำคัญของการที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน ต้องแสดงบทบาทที่เหมาะสม และเข้าใจถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร และถ้าตนอยู่ในเหตุการณ์นั้น ตนเองจะเป็นเช่นใด ซึ่งกิจกรรมการแสดงบทบาทสมมุติจะเหมาะสมกับการพัฒนาผู้เรียนให้เข้าใจบทบาทของความเป็นพลเมืองดีของชุมชน ของประเทศ รวมทั้งการเป็นพลเมืองโลก (สิริวรรณ ศรีพหล, 2554: 111 - 112)

สำหรับขั้นตอนของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยการแสดงบทบาทสมมุติ ประกอบด้วย (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550: 5-55 ถึง 5-57)

ขั้นที่ 1 กำหนดปัญหาหรือประเด็นที่จะนำมาสู่การแสดง การกำหนดเหตุการณ์หรือปัญหานั้น ควรเลือกปัญหาที่ไม่ซับซ้อนมากนัก และควรเกี่ยวข้องกับเฉพาะประเด็นหรือวัตถุประสงค์เดียวกันเท่านั้น การกำหนดเหตุการณ์ที่ซับซ้อนและการมีจุดประสงค์หลาย ๆ ข้อนั้นไม่เกิดประโยชน์อะไร

การกำหนดปัญหาหรือประเด็นนั้น ผู้สอนเป็นผู้กำหนดส่วนใหญ่ ผู้สอนจึงควรเข้าใจเหตุการณ์ที่จะนำมาแสดงบทบาทสมมุติอย่างชัดเจนพอสมควร ส่วนข้อสรุปนั้น อาจไม่จำเป็น เพราะข้อสรุปหรือตอนจบของเรื่องเป็นเรื่องของผู้แสดงว่าจะแสดงบทบาทอย่างไร

เมื่อได้ปัญหาแล้ว ผู้สอนจะนำปัญหานั้นมาเสนอให้แก่ผู้เรียน อาจใช้วิธีเล่าเหตุการณ์หรือปัญหานั้น ๆ ด้วยตนเอง หรืออาจฉายภาพยนตร์ วิดิทัศน์ หรือรูปภาพประกอบการเล่าเรื่องราวในหน้าที่ของผู้สอนในขั้นนี้จะต้องทำให้ประเด็นที่เสนอนั้น มีความกระชับชัด เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและต้องเป็นความเข้าใจที่ร่วมกันทั้งกลุ่มด้วย

เมื่อผู้เรียนเข้าใจเหตุการณ์และปัญหาที่จะศึกษาตรงกันแล้ว ผู้สอนและผู้เรียนจะช่วยกันตีความในเรื่องราวนั้น กล่าวคือ การเพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมทั้งสำรวจว่าจะอะไรคือปัญหาของ

เรื่อง จากนั้นจะช่วยกันทำนายว่าเหตุการณ์นั้น ๆ น่าจะสิ้นสุดลงอย่างไร โดยผู้สอนจะถามคำถามเพื่อเป็นการท้าทายให้ผู้เรียนสนใจติดตาม

ขั้นที่ 2 เลือกผู้แสดง การเลือกผู้แสดง ครูและนักเรียนอาจร่วมกันเลือกผู้แสดงว่าใครควรสวมบทบาทใด อาจให้นักเรียนอาสาสมัครเองก็ได้ หรือบางครั้งครูอาจมีเงื่อนไขในการเลือกผู้แสดงเพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ต้องแล้วแต่ครูจะวินิจฉัยเองว่าจะใครควรหรือไม่ควร

ขั้นที่ 3 จัดฉากและกำหนดขอบเขตของบทบาท การแสดงบทบาทสมมติต้องการฉากเพียงเล็กน้อย ส่วนบทนั้นจะไม่มีเตรียมบทสนทนาอย่างเป็นทางการ บทบาทนั้นถือเป็นความอิสระของผู้แสดงที่จะแสดงอะไรก็ได้ตามที่เขาคิดว่าบุคคลในเหตุการณ์นั้น ๆ ควรแสดงอย่างไร

ขั้นที่ 4 เตรียมผู้สังเกตการณ์ การแสดงบทบาทสมมตินั้น ผู้เรียนจะถูกแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่เป็นผู้แสดงและฝ่ายที่เป็นผู้ชม การเตรียมผู้สังเกตการณ์ที่เป็นผู้ชมนั้น ครูจะต้องมอบหมายกิจกรรมระหว่างการชมบทบาทสมมติแก่ผู้สังเกตการณ์ด้วย เพื่อให้การชมบทบาทสมมติมีเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ขั้นที่ 5 แสดง เมื่อเตรียมความพร้อมแล้ว ผู้แสดงทุกคนแสดงตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย โดยการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตนออกมาอย่างเต็มที่ เหมือนเช่นตนเองอยู่ในเหตุการณ์นั้นจริง ๆ การแสดงอารมณ์ ทัศนคติ การตัดสินใจ และอื่น ๆ อย่างจริงจังของผู้แสดงจะทำให้การเรียนรู้ได้ผลดี เพราะทั้งผู้แสดงและผู้ชมจะเข้าใจเหตุการณ์และการแสดงออกของบุคคลในเหตุการณ์มากขึ้น

ขั้นที่ 6 อภิปรายและการประเมินผล ถ้าปัญหาหรือเหตุการณ์ที่หยิบยกขึ้นมาแสดงเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจ ตลอดจนผู้แสดงและผู้ชมก็เป็นกลุ่มผู้เรียนที่มีความสามารถและมีอารมณ์ในเหตุการณ์ร่วมกัน การอภิปรายจะได้ผลมาก โดยที่การอภิปรายนั้นส่วนใหญ่จะแบ่งเป็นกลุ่มย่อย การแบ่งกลุ่มอาจให้ผู้แสดงทั้งหมดอยู่กลุ่มเดียวกันและผู้สังเกตการณ์อาจมีอีก 1-3 กลุ่ม หรืออาจแบ่งโดยให้ทุกกลุ่มมีทั้งผู้แสดงและผู้สังเกตการณ์ แต่จะมีทั้งหมดกี่กลุ่มแล้วแต่ความเหมาะสม สาระของการอภิปรายจะเป็นการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้นและแสดงความคิดเห็นต่อบทบาทที่ผู้แสดงแสดงจบไปแล้ว อาจมีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ทั้งนี้แล้วแต่เหตุผลของผู้อภิปราย ผู้แสดงก็มีโอกาสที่จะแสดงเหตุผล ทัศนคติของตนได้ว่าทำไมจึงแสดงบทบาทหรือความรู้สึกเช่นนั้น การอภิปรายจะช่วยให้เกิดความคิดกว้างไกลขึ้น

ขั้นที่ 7 แสดงเพิ่มเติม ควรจะมีการแสดงเพิ่มเติมเพื่อให้เหตุการณ์มีทางออกนอกเหนือจากที่แสดงไปแล้ว เช่น บางครั้งเมื่ออภิปรายจบลง กลุ่มอภิปรายเห็นทางออกของเหตุการณ์

นั้น หรือมีวิธีการแก้ปัญหาในแนวใหม่ อาจแสดงเพิ่มเติม เพื่อดูผลว่าจะเกิดอะไรขึ้นถ้าเป็นทางออกใหม่

ขั้นที่ 8 อภิปรายและประเมินผลอีกครั้ง เมื่อการแสดงเพิ่มเติมจบลง กลุ่มจะอภิปรายและประเมินผลอีกครั้งเกี่ยวกับการแสดงนั้น อาจมีการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการแสดงครั้งแรกและครั้งหลังว่าต่างกันอย่างไร พร้อมกันนั้นจะหาข้อสรุป ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวย่อมเป็นข้อสรุปที่ทุกฝ่ายยอมรับ

ขั้นที่ 9 แลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุปเป็นหลักการ ในขั้นนี้จะเป็นการสรุปเรื่องราวที่ได้ศึกษาไปแล้ว โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อาจให้ผู้แทนแต่ละกลุ่มออกมาสรุปการอภิปรายของกลุ่มตนว่าเป็นอย่างไร เพื่อให้ผู้เรียนกลุ่มอื่น ๆ มีความคิดกว้างขึ้น จากนั้นจะนำความคิดและข้อสรุปจากการศึกษาไปสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่เป็นจริงอยู่ในสังคม จนได้เป็นหลักการออกมา ซึ่งเป็นหลักการที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลในสังคมนั้นเอง

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแสดงบทบาทสมมุติ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้บทบาทและนำไปสู่การปฏิบัติของผู้เรียนเอง ดังนั้น กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการแสดงบทบาทสมมุติ จึงมีความเหมาะสมที่ผู้สอนจะนำไปจัดกิจกรรมในการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี เพราะการเป็นพลเมืองดีต้องเน้นที่บทบาทและการปฏิบัติที่ถูกต้อง

3.1.5 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง สถานการณ์จำลอง คือ การนำเอาสถานการณ์จริงมาจัดใหม่ แต่พยายามให้มีสภาพใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด แล้วให้ผู้เรียนอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ เพื่อแก้ปัญหาหรือปฏิบัติงาน การจัดสถานการณ์จำลองให้ผู้เรียน จะทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกการแก้ปัญหา การควบคุมสถานการณ์ การตัดสินใจ ตลอดจนการทำงานเป็นกลุ่ม ภายใต้สภาพแวดล้อมสมจริง ทักษะที่ได้รับจากการฝึกฝนดังกล่าวแล้ว จะทำให้เขาค้นเคยและเมื่อพบกับสถานการณ์คล้าย ๆ กันก็จะสามารถควบคุมสถานการณ์นั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น สถานการณ์จำลองในการซื้อขาย การเลือกตั้ง การบริหาร เป็นต้น

นอกจากผู้สอนจะจัดสถานการณ์จำลองเพื่อใช้ในการเรียนการสอนแล้ว บางครั้งผู้สอนอาจจัดสถานการณ์จำลองแบบเกมได้ด้วย หรือที่เรียกว่า เกมจำลองสถานการณ์

เกมจำลองสถานการณ์ คือ การประยุกต์การสอนแบบเกมและแบบสถานการณ์จำลองมาผสมผสานกันโดยจัดในการสอนอีกแบบหนึ่ง โดยผู้สอนนำเอาสถานการณ์จำลองมาไว้ในห้องเรียนพยายามให้มีสภาพที่เหมือนจริงที่สุด และกำหนดกติกา กฎ หรือเงื่อนไขสำหรับเกมนั้น แล้วแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ เข้าไปแข่งขันหรือเล่นในสถานการณ์จำลองนั้น ผู้เรียนจะต้องเผชิญกับปัญหา และจะต้องแข่งขันกับฝ่ายตรงข้าม จึงต้องมีการตัดสินใจของกลุ่มที่มุ่งเอาชนะกัน เกมจำลองสถานการณ์

นี้ให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างมาก เพราะเป็นการให้ผู้เรียนเผชิญกับปัญหาที่เป็นเหตุการณ์เสมือนจริง และจะต้องแข่งขันกับฝ่ายตรงข้าม จึงต้องมีการตัดสินใจของกลุ่มอย่างรอบคอบ ทั้งยังเป็นการฝึกให้ผู้เรียนเคารพในกฎ กติกา การมีน้ำใจนักกีฬา การทำงานเป็นกลุ่ม รวมทั้งได้รับความสนุกสนานจากการแข่งขัน การชิงไหวชิงพริบอีกด้วย เกมจำลองสถานการณ์ที่นิยมจัดกันมาก เช่น การสร้างสถานการณ์สงคราม แล้วแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ สมมติเป็นชาติต่าง ๆ แล้วใช้ยุทธวิธีในการรบเพื่อเอาชนะกัน เป็นต้น (สิริวรรณ ศรีพล, 2554: 114-115)

วิธีสอนโดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ มีคุณค่าต่อตัวผู้เรียนหลายประการ ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพล, 2550 : 5-64 ถึง 5-65)

- 1) ได้รับความรู้ ขณะที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนสถานการณ์จำลองนั้น ผู้เรียนจะเรียนรู้ในเนื้อหาสาระจากบทเรียนนั้น ๆ ไปด้วย ทำให้เกิดมโนคติในเนื้อหาวิชานั้น
- 2) ได้พัฒนากระบวนการทางความคิด โดยเฉพาะการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ สถานการณ์จำลองมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เรียนรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ รวมทั้งการฝึกทักษะของการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กิจกรรมข้อนี้ผู้สอนจะช่วยให้เกิดการพัฒนาผู้เรียนด้วยการชี้แนะและคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนอย่างเต็มที่
- 3) เข้าใจโครงสร้างและระบบของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพราะสถานการณ์จำลองหรือที่จัดเป็นเกมจำลองสถานการณ์บางบท ได้จำลองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมาไว้ในห้องเรียน สภาพการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและระบบสังคมไว้ด้วย นอกเหนือจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สิ่งนี้เองที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ไปด้วยในตัว
- 4) ฝึกฝนการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การร่วมมือกับกลุ่ม การยอมรับมติของกลุ่ม การแข่งขัน การติดต่อ การสื่อความคิด การประสานงานกับผู้อื่น รวมทั้งเข้าใจกฎเกณฑ์ เงื่อนไขของสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
- 5) ได้ฝึกฝนการเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ การฝึกฝนเช่นนี้จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนใจเย็น มีเหตุผล และมีสติเมื่อเผชิญกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ
- 6) ได้พัฒนาทัศนคติและค่านิยมของตนเองจากการเรียนการสอน โดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองมากขึ้นเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่จำลองมา
- 7) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม กิจกรรมส่วนใหญ่ในการเรียนการสอน โดยใช้สถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์นั้น ผู้เรียนจะเป็นผู้ดำเนินการเอง ผู้สอนจะเป็น

ผู้แนะนำช่วยเหลือ การสอนด้วยวิธีการดังกล่าวเหมาะสมกับผู้เรียนมาก เพราะเป็นการจัดสภาพการ เรียนการสอนให้กับผู้เรียน โดยการเสนอประสบการณ์ตรง คือ สภาพการเรียนการสอนที่มีสภาพคล้าย ความเป็นจริงมากที่สุด ทำให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้น กระฉับกระเฉง และมีความสนใจในการ เรียนอย่างมาก

ขั้นตอนการสร้างสถานการณ์จำลอง สถานการณ์จำลองโดยเฉพาะชนิดที่เป็นเกมจำลอง สถานการณ์ที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนแยกได้เป็น 2 ชนิด คือ ชนิดที่ผลิตเพื่อจำหน่าย และชนิดที่ ผลิตโดยผู้สอนเอง

สำหรับสถานการณ์จำลองที่ผู้สอนสร้างเองนั้น มีขั้นตอนการสร้างสถานการณ์จำลอง ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550 : 5-65 ถึง 5-67)

1) ขั้นเตรียมการ มีแนวปฏิบัติ คือ

ก. พิจารณาการตั้งวัตถุประสงค์ ผู้สอนและกลุ่ม ร่วมกันพิจารณาว่าเรื่องที่จะนำมา สร้างเป็นสถานการณ์จำลองนั้นมีวัตถุประสงค์อย่างไร และวัตถุประสงค์ดังกล่าวสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของวิชาที่จะสอนหรือไม่

ข. พิจารณาความต้องการและระดับพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน ผู้สอนต้องวิเคราะห์ ความต้องการของผู้เรียนระดับสติปัญญา ความรู้เดิม รวมทั้งประสบการณ์ของผู้เรียนเสียก่อน เพราะ ข้อพิจารณาดังกล่าวจะเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของบทเรียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ค. พิจารณาว่าสถานการณ์จำลองที่จะสร้างนั้นจะสร้างรูปแบบใด

ง. พิจารณาและวางแผนขั้นตอนการสร้างบทเรียน โดยมีลำดับขั้นตอนให้สอดคล้อง กับความเป็นจริง

2) **ขั้นกำหนดวัตถุประสงค์** เมื่อผู้สอนหรือกลุ่มร่วมกันพิจารณาในขั้นเตรียมการแล้วก็มา เขียนวัตถุประสงค์ของบทเรียน โดยมีแนวปฏิบัติดังนี้

ก. กำหนดขอบเขตของสถานการณ์ โดยพิจารณาว่าสถานการณ์ที่จะสร้างนั้นจะ ครอบคลุมหัวข้อเรื่องใดบ้าง เขียนขอบเขตนั้น ๆ เป็นข้อ ๆ

ข. เขียนวัตถุประสงค์เฉพาะสำหรับสถานการณ์จำลองที่จะสร้าง

ค. เขียนเนื้อหาสถานการณ์จำลองที่กำหนดไว้ในแต่ละหัวข้อ หรือในแต่ละขั้นตอน โดยละเอียด

3) **ขั้นรวบรวมข้อมูล** มีแนวปฏิบัติดังนี้

ก. ค้นหาข้อมูลที่จะมาประกอบเนื้อหาของสถานการณ์

ข. จัดหาอุปกรณ์ให้ผู้สอนและกลุ่มร่วมกันพิจารณาว่าสถานการณ์หรือเกมจำลองสถานการณ์ที่สร้างนั้นต้องการอุปกรณ์ประกอบอะไรบ้าง เมื่อพิจารณาแล้วก็เสาะหาอุปกรณ์นั้นมาอย่างพร้อมเพียง

4) ขั้นกำหนดผู้แสดง มีแนวปฏิบัติ ดังนี้

- ก. กำหนดตัวผู้แสดงหรือผู้เล่นในสถานการณ์หรือเกมจำลองสถานการณ์
- ข. กำหนดจุดมุ่งหมายให้แก่ผู้แสดง กล่าวคือระบุว่าผู้แสดงหรือผู้เล่นจะได้รับอะไรบ้างจากการร่วมกิจกรรมในสถานการณ์จำลองนั้น ๆ
- ค. กำหนดบทบาทของผู้แสดง หรือผู้เล่นแต่ละคนหรือเป็นกลุ่ม
- ง. กำหนดความสัมพันธ์ของผู้แสดงเมื่อกำหนดบทบาทให้กับผู้แสดงแต่ละคนแล้ว จะต้องกำหนดบทบาทที่มีความสัมพันธ์กัน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้แสดงได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

5) ขั้นการพัฒนาสถานการณ์หรือเกมจำลองสถานการณ์ มีแนวปฏิบัติ ดังนี้

ก. จัดฉากประกอบ ผู้สอนควรกำหนดฉากหรือสิ่งแวดล้อมให้เหมือนกับสภาพการณ์จริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ข. ปรับปรุงบทบาทของผู้แสดง ภายหลังจากที่กำหนดบทบาทของผู้แสดงแล้ว ผู้สอนต้องพิจารณาอีกครั้งว่าบทบาทนั้น ๆ เหมาะสมหรือไม่ ถ้ายังไม่เหมาะสม หรือไม่เข้ากับสถานการณ์ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้

ค. กำหนดคติกาหรือเงื่อนไข ผู้สอนต้องกำหนดให้ชัดเจนและมีเหตุผล เมื่อผู้สอนพัฒนาบทเรียนแล้ว ก็นำไปใช้สอนในห้อง เมื่อใช้แล้วนำมาวิเคราะห์พิจารณาว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงไร เพื่อหาทางปรับปรุง

ในการนำบทเรียนสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ไปใช้ในการสอนในห้องเรียนประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2550 : 5-67)

1) **ขั้นการแนะนำ** ผู้สอนจะเสนอหัวข้อที่จะเรียนแก่ผู้เรียน จากนั้นจะให้แนวคิดหรือมโนมติหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีอยู่ในบทเรียน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปูพื้นความรู้ในเรื่องที่จะเรียนแก่ผู้เรียนเสียก่อน จะทำให้เข้าใจบทเรียนได้ดีขึ้น

ในกรณีที่ผู้เรียนยังไม่เคยเรียนหรือไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการเรียนโดยสถานการณ์จำลองมาก่อน ผู้สอนจะต้องอธิบายเกี่ยวกับลักษณะ คุณค่าวิธีการ กิจกรรมและกติกา เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนได้ทราบสถานการณ์จำลองนั้นมีลักษณะอย่างไร

2) **ขั้นการเข้าร่วมกิจกรรม** ในขั้นนี้ผู้เรียนจะเริ่มเข้าสู่กิจกรรมสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ ผู้สอนจะต้องแนะนำผู้เรียนเกี่ยวกับกติกา บทบาท วิธีการเสียก่อน จากนั้นก็แบ่งกลุ่มผู้เรียนเพื่อร่วมกิจกรรมต่อไป

ผู้เรียนจะเริ่มปฏิบัติกิจกรรมตามที่ระบุไว้ในสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ โดยมีผู้สอนทำหน้าที่แนะนำดูแลให้การปฏิบัติกิจกรรมดำเนินไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ ในระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมอยู่นี้ผู้สอนอาจจะสังเกต แล้วบันทึกพฤติกรรมผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อนำมาวิเคราะห์สำหรับการแก้ไขพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่พึงประสงค์ต่อไป

3) **ขั้นสรุปกิจกรรม** ขั้นนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้สรุปสิ่งที่เรียนไปแล้ว ผู้สอนอาจช่วยเหลือผู้เรียนในการสรุปได้โดยเน้นในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- ก. สรุปเหตุการณ์และความคิดเห็น
- ข. วิเคราะห์กระบวนการ
- ค. เปรียบเทียบบทเรียนจากสถานการณ์จำลองกับโลกแห่งความเป็นจริง
- ง. เชื่อมโยงกิจกรรมที่ปฏิบัติไปแล้วกับเนื้อหาวิชาที่กำลังเรียน
- จ. การประเมินผลบทเรียนที่ได้เรียนไปแล้ว พร้อมทั้งเสนอแนะการปรับปรุงบทเรียนต่อไป

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการนำสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์ไปใช้ในห้องเรียนนั้นไม่ยุ่งยากจนเกินไป แต่มีข้อควรคำนึงหลายประการเพื่อช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปด้วยดี เป็นต้นว่า ผู้สอนจะต้องไม่ประเมินผลการตัดสินใจและการทำกิจกรรมของผู้เรียน เพราะจะทำให้ผู้เรียนเกิดความไม่มั่นใจ บทเรียนจะดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่น ต้องแน่ใจว่าผู้เรียนเข้าใจกติกา กฎที่ปรากฏในสถานการณ์จำลองหรือเกมจำลองสถานการณ์นั้น และเข้าใจอย่างถูกต้อง รวมทั้งกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนร่วมในกิจกรรมอย่างทั่วถึง

ในการเรียนการสอนโดยใช้สถานการณ์จำลองนั้น จะมีประสิทธิภาพเพียงใดยังขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้สอนด้วย กล่าวคือ ผู้สอนต้องเข้าใจบทบาทของตนเองอย่างแน่ชัดจึงจะทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่น

3.1.6 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีตัวอย่าง การใช้กรณีตัวอย่าง เป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้เรียนฝึกฝนการเผชิญและแก้ปัญหาโดยไม่ต้องรอให้เกิดปัญหาจริง เป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์และเรียนรู้ความคิดของผู้อื่น ช่วยให้ผู้เรียนมีมุมมองที่กว้างขึ้น

องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีตัวอย่าง ประกอบด้วย

- 1) ผู้สอนและผู้เรียน
- 2) กรณีตัวอย่างหรือกรณีศึกษา (case study) เป็นสภาพการณ์ ปัญหา หรือกรณีเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง หรืออาจดัดแปลง เพื่อเป็นตัวอย่างให้ผู้เรียนศึกษา

3) ประเด็นคำถามจากกรณีตัวอย่าง เพื่อให้ผู้เรียนอภิปราย แสดงความคิดเห็น

4) การอภิปราย เกี่ยวกับกรณีตัวอย่างจากประเด็นคำถาม

ขั้นตอนกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีตัวอย่าง มีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1) ขั้นการเสนอกรณีตัวอย่างหรือกรณีศึกษา โดยผู้สอนอาจนำกรณีตัวอย่างจากเรื่องจริง สภาพการณ์จริง ที่ได้จากสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือผู้สอนอาจดัดแปลง หรือแต่งขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียน ในขั้นนี้ผู้สอนนำเสนอกรณีตัวอย่างโดยการเล่า หรือให้ผู้เรียนแสดงบทบาทสมมุติ หรือนำเสนอเป็นเอกสาร เช่น บทความ ภาพชุด การ์ตูน เป็นต้น

2) ขั้นการกำหนดประเด็นคำถามหรือปัญหา ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกำหนดขึ้นจากกรณีตัวอย่างที่ได้ศึกษาไปแล้ว เพื่อให้ผู้เรียนอภิปราย แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้อย่างอิสระ เพื่อนำไปสู่คำตอบและข้อสรุป

3) ขั้นการอภิปรายเกี่ยวกับกรณีตัวอย่างจากประเด็นคำถามที่ได้กำหนดในขั้นที่ 2 โดยผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้อย่างอิสระ เพื่อนำไปสู่คำตอบหรือการแก้ปัญหา การอภิปรายอาจจะทำโดยการแบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย และให้อภิปรายร่วมกัน อาจใช้รูปแบบการอภิปรายแบบการระดมความคิด หรือแบบซุบซิบปรึกษา หรือจะใช้วิธีการอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ทั้งชั้น ทั้งนี้ แล้วแต่พิจารณาของครูผู้สอน

4) ขั้นการประเมินผลการแก้ปัญหาจากกรณีตัวอย่าง ในกรณีที่เป็นการอภิปรายกลุ่มย่อย ให้ตัวแทนกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเสนอวิธีการแก้ปัญหาหรือคำตอบจากกรณีตัวอย่าง หลังจากนั้นผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลการแก้ปัญหาว่าแนวทางของกลุ่มใดที่มีประสิทธิภาพ หรือร่วมกันสรุปหาแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม

5) ขั้นสรุปผลการเรียนรู้ ผู้สอนสรุปผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากบทเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระ เกิดมโนคติและหลักการ ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ครูผู้สอนสามารถใช้กรณีตัวอย่างมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนได้ การใช้กรณีตัวอย่างช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการเผชิญกับปัญหาและฝึกทักษะ

การแก้ปัญหา ที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองได้ทั้งในปัจจุบันหรือในอนาคต การที่ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์ ตลอดจนการแก้ปัญหาได้นั้น นับเป็นการเตรียมตัวผู้เรียนซึ่งจะต้องดำเนินชีวิตในสังคมใหญ่ในภายภาคหน้า ทักษะที่ได้รับการฝึกฝนจากกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีตัวอย่าง จะเป็นทักษะสำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดีต่อไป (สิริวรรณ ศรีพหล, 2554: 121-122)

3.1.7 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคพยากรณ์ การพยากรณ์เป็นวิธีพิจารณาความเป็นไปได้ในอนาคตอย่างเป็นระบบ เป็นระบบของการประมาณ คาดการณ์การเปลี่ยนแปลง หรือทางเลือกต่าง ๆ โดยให้เหตุผลทางตรรกวิทยา กล่าวถึง สิ่งที่พยากรณ์ ต้องอาศัยเหตุผลเชิงตรรกวิทยา สมมุติฐานข้อมูล และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างไปจากเหตุผลทั่วไป จะเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ว่า “อะไรสามารถเกิดขึ้นได้” หรือ “อะไรที่เป็นไปได้” ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อมูล หรือตัวประกอบต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อการพยากรณ์ เป้าหมายสูงสุดของการพยากรณ์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผน ตัดสินใจ เพื่อให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในอนาคต โดยเชื่อว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงก็นำไปสู่สังคมอนาคตที่ดีขึ้น (สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา, 2543: 146)

สิริวรรณ ศรีพหล (2554: 123 - 126) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคพยากรณ์ (Forecasting Technique) ไว้ดังนี้

การจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคพยากรณ์ เป็นกิจกรรมแบบหนึ่งที่น่าสนใจให้นักเรียนฝึกการคิดอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ให้รู้จักศึกษาแนวโน้มของเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่คิดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยอาศัยข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคต กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคพยากรณ์ จะช่วยให้นักเรียนมองเห็นผลกระทบซึ่งเกิดจากการกระทำของบุคคลในปัจจุบันที่มีต่ออนาคต ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจกระทำหรือหลีกเลี่ยงการกระทำ และเทคนิคการพยากรณ์ยังเป็นวิธีสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น ฝึกการวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ ตลอดจนรู้จักเสนอแนะวิธีป้องกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เป็นการพัฒนากระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนอีกด้วย

สำหรับปัญหาหรือเหตุการณ์ที่จะนำมาศึกษาได้แก่ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นหรือชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาระบบนิเวศ ปัญหาสังคม ปัญหาทางวัฒนธรรม ปัญหาการเมืองการปกครอง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการใช้เทคโนโลยี เป็นต้น

การใช้เทคนิคพยากรณ์เพื่อนำมาเป็นกิจกรรมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี จึงมีความเหมาะสม เพราะปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของพลเมืองทั้งสิ้น ใน

ฐานะที่นักเรียนเป็นพลเมืองของสังคมจึงต้องช่วยกันหาทางจัดปัญหาเหล่านั้น การใช้เทคนิคพยากรณ์เป็นการฝึกให้ผู้เรียนสามารถค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งข้อมูลในอดีตและปัจจุบัน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ ซึ่งเป็นการฝึกฝนผู้เรียนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะเป็นพลเมืองดีของท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ หรือระดับโลก นอกจากนี้ เทคนิคพยากรณ์ ยังช่วยให้นักเรียนกล้าแสดงออกในด้านการคิด กล้าวิจารณ์อย่างมีเหตุผล กล้าจินตนาการสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และยังส่งเสริมให้มีความเชื่อมั่นในตนเองอีกด้วย

การใช้เทคนิคพยากรณ์มาจัดการเรียนการสอนนั้น ครูผู้สอนสามารถเลือกใช้รูปแบบต่าง ๆ ของเทคนิคพยากรณ์ เช่น เทคนิคกิ่งไม้สัมพันธ์ เทคนิควงล้ออนาคต เทคนิคตารางผล กระดาษ ฯลฯ การเลือกใช้เทคนิคแบบใดแบบหนึ่ง ต้องพิจารณาจากเนื้อหาของบทเรียน วัตถุประสงค์ และพื้นฐานความรู้และความสามารถของนักเรียน

ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนมีแนวคิดว่าการพยากรณ์เป็นการคาดคะเนว่าโอกาสที่จะเกิดขึ้นมีหรือไม่ ซึ่งอาจเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาในการพยากรณ์ด้วย ถ้าเป็นช่วงสั้น ๆ โอกาสที่จะเป็นไปได้ก็จะมีสูง แต่ถ้าเป็นช่วงเวลานาน โอกาสที่จะเกิดขึ้นอาจน้อยลง เป็นต้น

กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคนิคพยากรณ์ มีขั้นตอนดังนี้

1) กิจกรรมนำสู่การเรียนรู้ ผู้สอนกระตุ้นหรือเร้าความสนใจของผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนอาจใช้กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เช่น การสนทนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ประจำวันที่เกิดขึ้น การฉายวิดีโอทัศน์ ฟังเพลง เสียง ข่าวจากหนังสือพิมพ์ กรณีตัวอย่าง สนทนาซักถาม สถานการณ์จำลอง ฯลฯ

2) กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาการเรียนรู้ เป็นขั้นตอนการจัดกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระของบทเรียน กิจกรรมขั้นนี้จะเริ่มจากการแบ่งกลุ่มนักเรียน อาจเป็นกลุ่มละ 5 – 6 คน แล้วให้สมาชิกในกลุ่มเลือกประธาน เลขานุการ และกรรมการกลุ่มเพื่อการทำงานร่วมกัน สมาชิกในกลุ่ม จะปฏิบัติกิจกรรมโดยการศึกษาเอกสารใบความรู้หรือเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน รวมทั้งศึกษาใบงาน คือปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ผู้สอนกำหนด หรือให้ผู้เรียนคิดหาปัญหาเอง หลังจากนั้น สมาชิกในกลุ่มจึงร่วมกันปฏิบัติงาน โดยการระดมพลังสมองศึกษาปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่สนใจ หรือตามที่กำหนดไว้ในใบงาน โดยเลือกใช้เทคนิคการพยากรณ์แบบต่าง ๆ แล้วเขียนปัญหาย่อ ๆ เชื่อมโยงให้เห็นอย่างเด่นชัด

3) กิจกรรมรวบรวมหรือกิจกรรมขั้นสรุป สมาชิกในกลุ่มร่วมกันสรุปถึงปัญหาทั้งหมด เพื่อวิเคราะห์ถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และนำเสนอหน้าชั้นเรียน จากนั้นร่วมกันอภิปรายเพื่อหาแนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สำหรับการประเมินผลนั้น ผู้สอนควรประเมินจากผลงานที่นำเสนอ เช่น การเขียนภาพอนาคต การเขียนวงล้ออนาคต การเขียนกราฟ การอภิปรายกลุ่ม การระดมพลังสมอง การตอบคำถาม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในห้องเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี การพัฒนาทักษะความสามารถ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดี นอกจากนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้ยังเน้นการพัฒนาเจตคติและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีอันเป็นคุณลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพ

3.2 กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ โดยเน้นกระบวนการคิด

3.2.1 การคิดเพื่อการพัฒนาทักษะทางปัญญา นวลจิตต์ ชาวศิริพิงศ์ (2550: 10-8 ถึง 10-20) ได้ให้รายละเอียดว่าการคิดเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญในการเรียนรู้ของบุคคล อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถแยกแยะสิ่งดีชั่ว นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม สามารถแก้ปัญหาชีวิตได้อย่างถูกต้องและดำรงตนเป็นพลเมืองดี อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข การคิดจึงเป็นประเด็นสำคัญที่มีปรากฏอยู่ในจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาระดับชาติทุกยุค ทั้งก่อนและหลังการปฏิรูปการศึกษา เช่น การกำหนดเป้าหมายระดับชาติให้บุคคล คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เพื่อการพัฒนาบุคคลให้เป็นคนเก่ง คนดี และเป็นคนมีความสุข ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติเรื่องการคิดทั้งสิ้น เพราะการเป็นคนเก่งหมายถึงการที่บุคคลได้รับการพัฒนาด้านสติปัญญา การเป็นคนดีหมายถึงการที่บุคคลได้รับการพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม จนเป็นคนที่ดีดี คิดให้มีความสำคัญกับสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การเป็นคนมีความสุข หมายถึง การได้รับการพัฒนาสุขภาพกายและจิตเป็นผลมาจากการมีสติปัญญาคิด รู้จักการบริหารจิตให้คิดแต่สิ่งที่ดีงาม สังคมไทยจะมีสภาพที่น่าอยู่ คนไทยจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี เศรษฐกิจไทยจะรุ่งเรือง ถ้าสิ่งที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาของชาติบรรลุผลตามที่คาดหวัง

นวลจิตต์ เชาว์กักรติพงศ์ (2550: 10-8 ถึง 10-20) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการคิด โดยเน้นใน 2 เรื่อง ด้วยกัน คือ ทักษะการคิดและกระบวนการคิด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ทักษะการคิด ทักษะการคิดเป็นมติดการคิดด้านหนึ่งประกอบด้วยกลุ่มคำที่แสดงพฤติกรรมกรการคิด 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นพฤติกรรมกรการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร และพฤติกรรมกรการคิดที่เป็นแกนของพฤติกรรมกรการคิดอื่น ๆ รวมกันเรียกว่า **ทักษะการคิดพื้นฐาน** และกลุ่มที่สองเป็นพฤติกรรมกรการคิดที่มีความซับซ้อนมากกว่ากลุ่มแรก เรียกว่า **ทักษะการคิดขั้นสูง**

1.1 ทักษะการคิดพื้นฐาน ทักษะการคิดกลุ่มนี้ประกอบด้วยทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร และทักษะการคิดทั่วไปที่เป็นแกนของทักษะการคิดขั้นสูงที่มีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นประกอบด้วย

1.1.1 ทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมกรการคิดเพื่อรับส่งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากสิ่งเร้าเกิดการรับรู้ ตีความ แปลความ ที่ต้องอาศัยการจดจำข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการใช้พฤติกรรมถ่ายทอดความคิดของคนออกมาโดยการบรรยายหรืออธิบายในรูปของการใช้ภาษาทั้งที่เป็นคำพูด ข้อความผลงานทางศิลปะ ดนตรี หรือคณิตศาสตร์ ฯลฯ

ทักษะการสื่อสารประกอบด้วยทักษะย่อย ๆ ที่สำคัญ คือ การฟัง (listening) การอ่าน (reading) การรับรู้ (perceiving) การจดจำ (memorizing) การจำ (remembering) การคงสิ่งที่เรียนไปแล้วไว้ได้ภายหลังการเรียนรู้ (retention) การบอกความรู้ได้จากตัวเลือกที่กำหนดให้ (recognizing) การบอกความรู้ออกมาด้วยตนเอง (recalling) การใช้ข้อมูล (using information) การบรรยาย (describing) การอธิบาย (explaining) การทำให้กระจ่าง (clarifying) การพูด (speaking) การเขียน (writing) และการแสดงออกถึงความสามารถทำงานในลักษณะต่าง ๆ

1.1.2 ทักษะการคิดที่เป็นแกนหรือทักษะการคิดทั่วไป หมายถึง ทักษะการคิดที่จำเป็นต้องใช้อยู่เสมอในชีวิตประจำวัน และเป็นพื้นฐานของการคิดขั้นสูงที่มีความซับซ้อนเพื่อใช้ในการเรียนรู้เนื้อหาวิชาการต่าง ๆ และการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ ทักษะการคิดในกลุ่มนี้ได้แก่ การสังเกต (observing) การสำรวจ (exploring) การตั้งคำถาม (questioning) การเก็บรวบรวมข้อมูล (information gathering) การระบุ (identifying) การจำแนกแยกแยะ (discrimination) การจัดลำดับ (ordering) การเปรียบเทียบ (comparing) การจัดหมวดหมู่ (classifying) การสรุปอ้างอิง (inferring) การแปลความ (translation) การตีความ (interpreting) การเชื่อมโยง (connecting) การขยายความ (elaborating) การให้เหตุผล (reasoning) และการสรุปย่อ (summarizing)

1.2 ทักษะการคิดขั้นสูง ทักษะการคิดขั้นสูงเป็นทักษะการคิดที่ซับซ้อน หมายถึง ทักษะการคิดที่มีขั้นตอนหลายขั้นและต้องอาศัยทักษะการสื่อสาร และทักษะการคิดที่เป็นแกนหลาย ๆ ทักษะในแต่ละขั้น ทักษะการคิดขั้นสูงจะพัฒนาได้เมื่อมีการฝึกทักษะการคิดพื้นฐานจนเกิดความเชี่ยวชาญในระดับหนึ่งแล้ว

ทักษะการคิดขั้นสูงประกอบด้วย การสรุปความ (drawing conclusion) การสรุปย่อ (summarizing) การให้คำจำกัดความ (defining) การวิเคราะห์ (analyzing) การผสมผสานข้อมูล (integrating) การจัดระบบการคิด (organizing) การสร้างองค์ความรู้ใหม่ (constructing) การกำหนดโครงสร้างความรู้ (structuring) การแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างความรู้ใหม่ (restructuring) การค้นหาแบบแผน (finding patterns) การหาความเชื่อพื้นฐาน (finding underlying assumption) การคาดคะเน หรือการพยากรณ์ (predicting) การตั้งสมมติฐาน (formulating hypothesis) การทดสอบสมมติฐาน (testing hypothesis) การตั้งเกณฑ์ (establishing criteria) การพิสูจน์ความจริง (verifying) และการประยุกต์ใช้ความรู้ (applying)

ความรู้เกี่ยวกับทักษะการคิดที่จะทำให้ผู้สอนสามารถออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกฝน ทักษะการคิดได้ คือ การรู้ความหมายว่าทักษะการคิดนั้นคือการทำอะไร ขั้นตอนของพฤติกรรม การคิดของทักษะการคิดนั้น และพฤติกรรมที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จของผู้ที่แสดงทักษะการคิดนั้น ๆ เพื่อที่ผู้สอนจะได้ใช้เป็นแนวทางในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และกำหนดเกณฑ์การประเมินความสำเร็จหรือความก้าวหน้าของผู้เรียนเกี่ยวกับความสามารถในการคิดนั้น ๆ

2. กระบวนการคิด ทิศนา แคมมณี (2544, อ้างถึงในนวลจิตต์ เขาวทิตพิงศ์, 2550: 10-26 ถึง 10-28) กล่าวถึงกระบวนการคิดว่า เป็นการศึกษาที่มีขั้นตอนในการคิดเพื่อให้ได้คำตอบที่เป็นเป้าหมายของการคิดนั้น กระบวนการคิดที่สำคัญ ๆ และมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากมีหลาย กระบวนการ เช่น กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (critical thinking) กระบวนการคิดตัดสินใจ (decision making) กระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (creative thinking) กระบวนการคิดไตร่ตรอง (reflective thinking) รวมถึงกระบวนการคิดอื่น ๆ ถึงแม้ไม่มีคำว่า “คิด” อยู่ในชื่อด้วย เช่น กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการวิจัย เป็นต้น โดยที่กระบวนการคิดแต่ละกระบวนการประกอบด้วย ขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายของกระบวนการนั้น ๆ

เนื่องจากกระบวนการคิดเป็นการคิดที่มีความซับซ้อนต้องอาศัยความสามารถในการคิด ย่อย ๆ มาประกอบกัน ดังนั้นจึงต้องส่งเสริมให้มีการคิดที่มีลักษณะที่ซับซ้อนน้อย ๆ ก่อน ได้แก่ ทักษะการคิด และลักษณะการคิดในเบื้องต้นก่อน การฝึกกระบวนการคิดจึงจะประสบความสำเร็จ

3.2.2 การคิดแบบโยนิโสมนสิการ

3.2.2.1 วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดแห่งปัญญา ใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2538 : 667) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธีและเมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ เป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักการคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้น ๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นแนวทางในการสอนคนให้รู้จักคิดและเข้าใจในธรรม พระธรรมปิฎกได้ประมวลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ไว้ 10 วิธีด้วยกัน คือ

- 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
- 2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
- 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์
- 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ
- 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์
- 6) วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก
- 7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
- 8) วิธีคิดแบบอุปมาอุปไมยเร้าคุณธรรม
- 9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน
- 10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท

ซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2537) ได้ให้รายละเอียดโดยสรุปดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย (วิธีคิดแบบอหัตถ์ปัจจัยตา หรือคิดตามหลักปฏิจางสมุปบาท) เป็นการพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอหัตถ์ปัจจัยตา หรือคิดตามหลักปฏิจางสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านใช้บรรยายการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิธีนี้กล่าวตามบาลีพบแนวปฏิบัติ 2 แนว ดังนี้

1) วิธีคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยอริยสาวกโยนิโสมนสิการ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้นพร้อมว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ"

2) วิธีคิดแบบสอบสวนหรือตั้งคำถาม เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า "เรานั้นได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้น เพราะเราโยนิโสมนสิการจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อตัณหา มีอยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ลำดับนั้น เราได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ตัณหาจึงมี ตัณหา มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้น ตัณหาจึงมี ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนามีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ฯลฯ"

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองเห็นและรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ขันธ์ 5 และขันธ์ 5 แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก

วิธีคิดแบบนี้ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) อธิบายว่า มิใช่เพียง แต่จำแนกแจกแจงแยกแยะไปอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีการจัดประเภทหมวดหมู่ไปพร้อมกัน จัด เป็น "วิจักษณ์วิธี" อย่างหนึ่ง เป็นการจำแนกอย่างมีหลักเกณฑ์ ถ้าจะเรียกอย่างสมัยใหม่คงหมายถึง ถึง "วิธีคิดแบบวิเคราะห์" วิธีคิดแบบนี้มีตัวอย่างมากในพุทธธรรม เป็นการจำแนกสภาวะหรือภาพรวมที่ปรากฏอยู่แล้วใช้หลักพื้นฐาน เช่น การแยกนามธรรมและรูปธรรม เป็นต้น มาแยก แยะ ส่วนประกอบและจัดเป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน การอธิบายเรื่องของอนัตตาก็ได้ใช้วิธีคิดแบบนี้

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ความเป็นไปของธรรมชาติ และความเป็นปกติธรรมดาของสภาวะทั้งหลาย มองอย่างรู้ทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมตั้งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรมดาที่ว่านั้น ได้แก่อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่าเป็น อนิจจัง

ปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่างต่างก็เกิด ดับ เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอเหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กัน จึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เรียกว่า เป็น ทุกข์

ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันก็ไม่อาจเป็นของของใคร เช่นเดียวกับที่ไม่อาจเป็นตัวตนของมันเอง และไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง มันไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่มีใครเอาความคิดอยากบังคับมันได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เรียกว่า เป็น อนัตตา

รวมความว่า รู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ มีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอ เหมือนกันธรรมชาติของมันในฐานะที่เป็นของปรุงแต่ง เกิดจากเหตุปัจจัยและขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลาย เช่นเดียวกัน

4. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญห วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญห หรือวิธีแห่งความดับทุกข์ พระธรรมปิฎกอธิบายว่า เป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่งซึ่งสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด วิธีคิดแบบอริยสัจนี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

1) เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น 2 คู่ คือ

คู่ที่ 1 : ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหาเป็นสถานการณ์ที่ประสบซึ่งไม่ต้องการ
: สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องจำกัดหรือแก้ไข จึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ 2 : นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมาย ซึ่งต้องการจะเข้าถึง
: มรรคเป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำให้ในการแก้ไขสาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมาย คือ ภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ความดับทุกข์

2) เป็นวิธีคิดที่ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำ ต้องปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต ใช้แก้ปัญห ไม่ฟุ้งซ่านออกไปในเรื่องฟุ้งเพื่อที่สักแต่จะคิดเพื่อสนองตัณหา มานะ ทิฎฐิ ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติ ไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญห

5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ คิดพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม (หลักการ) กับอรรถ (ความมุ่งหมาย) เป็นความคิดที่มีความสำคัญมาก ในเมื่อลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนคลาด เลื่อนลอย หรือมงาย

คำว่าธรรม แปลตามหลัก คือ หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและการกระทำการได้ถูกต้อง ส่วนอรรถ แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า ความรู้เข้าใจ ตระหนักในจุดหมายและขอบเขตแห่งคุณค่าของหลักธรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องกำหนดความถูกต้อง พอเหมาะพอดีแห่งการปฏิบัติหลักธรรมนั้น ๆ อันเป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติการฝึกหัดอบรมตนให้ปฏิบัติในทางสายกลางก็ดี การบำเพ็ญ ศีล สมาธิปัญญา ก็ดี ย่อมอาศัยพื้นฐานการคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ และอาศัยการช่วยชี้แจงหลักการ จุดหมาย โดยผู้เป็นกัลยาณมิตรด้วย

6. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออกหรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาหะ อาทีนวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก

วิธีคิดแบบนี้เป็นวิธีคิดที่ใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาและการปฏิบัติได้อย่างดีวิธีหนึ่ง การคิดแบบนี้ต้องมีการมองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงทุกแง่ทุกด้าน คือมองในแง่ที่เป็น อัสสาหะ (ส่วนดี น่าพึงพอใจ) อาทีนวะ (ส่วนเสีย โทษ ขอบกพร่อง) และนิสสรณะ (ทางออกภาวะหลุดรอดปลอดพ้น)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เน้นว่าการคิดแบบนี้มีลักษณะที่พึงยำ 2 ประการ คือ

1) การที่จะเชื่อว่ามองเห็นตามเป็นจริงนั้น จะต้องมองเห็นทั้งด้านดี ด้านเสีย หรือทั้งคุณและโทษของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่มองแต่ด้านดีหรือคุณอย่างเดียว และไม่ใช่โทษหรือด้านเสียอย่างเดียว เช่นที่เชื่อว่าเห็นตามความเป็นจริง คือรู้ทั้งคุณและโทษของกามนั้น

2) เมื่อจะแก้ปัญหา ปฏิบัติ หรือดำเนินมรรควิธีออกไปจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เพียงรู้คุณโทษ ข้อดี ข้อเสีย ของสิ่งที่เป็นปัญหาหรือภาวะที่ไม่ต้องการเท่านั้น ยังไม่เพียงพอ จะต้องมองเห็นทางออก มองเห็นจุดหมาย และรู้ว่าจุดหมายหรือที่จะไปนั้น คืออะไร คืออย่างไร ดีกว่า และพ้นจากข้อบกพร่อง จุดอ่อน โทษ ส่วนเสียของสิ่งหรือภาวะที่เป็นปัญหาอยู่น้อยอย่างไร ไม่ต้องขึ้นต่อคุณโทษ ข้อดีข้อเสียแบบเก่าอีกต่อไป จริงหรือไม่ จุดหมายหรือที่ไปหรือภาวะปลอดปัญหาเช่นนั้นมืออยู่จริงหรือไม่อย่างไร ไม่พึงผลิผลตามและทิ้งสิ่งที่คิดว่าเป็นปัญหาหรือผลิผลตามปฏิบัติ

ทางออกนอกเหนือจากการรู้คุณและโทษของสิ่งนั้นด้วย การคิดหาทางออกที่ดีที่สุดไปพร้อม ๆ กับการพิจารณาผลดีผลเสีย จะทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกดหรือบรรเทาต้นหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มาก

ในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 และวัตถุประสงค์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มีความค่าแก่เรา หรือที่เรานิยมเรียกว่ามันมีประโยชน์ คุณค่านี้จึงจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

1) คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตน เพื่อความดีงามความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้

2) คุณค่าพอกเสริม หรือ คุณค่าเทียม หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเพิ่มให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพสรวายเวทนา หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่า คุณค่าสนองตัณหาก็คือ

การคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นการคิดถึงคุณค่าหรือประโยชน์ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือเป็นเพียงประโยชน์ที่พอกเสริมตัณหาเป็นเครื่องวัด วิธีคิดแบบนี้เป็นการพิจารณาอย่างใช้ปัญญาไตร่ตรอง ให้มนุษย์รู้จักเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตที่แท้จริง และเกื้อกูลความเจริญในกุศลธรรม ซึ่งต่างจากคุณค่าเทียมอันนำไปสู่อกุศลธรรม ความโลภ มัวเมา ริษยา มานะ ทิฎฐิ เบียดเบียน แข่งแข่งกัน

8. วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือเร้าคุณธรรมหรือวิธีคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสัจจกัณฑ์หรือบรรเทา และขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต่าง ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองงามแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต) อธิบายว่า หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้ มีอยู่ว่า ประสบการณ์ คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกัน บุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิตใจ หรือแนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือสังขารที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ

โยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่

เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ดีงามให้แก่จิตใจไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอบายแก้ไขเช่นนี้ ความคิดและการกระทำของบุคคลก็จะถูกชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่า ๆ ที่ได้สั่งสมไว้เดิมเพียงอย่างเดียว และช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้นให้กำลังแรงมากยิ่งขึ้นไปเรื่อย

กล่าวได้ว่า วิธีคิดแบบอบายปลุกเร้าคุณธรรมนี้ เป็นวิธีที่เปิดกว้างที่สุดสำหรับการขยาย ดัดแปลง และสรรหา วิธีการปลีกย่อยต่าง ๆ มาใช้ได้อย่างมากมายกว้างขวาง สุดแต่จะให้ได้ผลดีแก่ จริตอัธยาศัยของบุคคลที่แตกต่างกัน และเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงแปลกกันไปตามถิ่นฐาน กาลสมัย

การคิดถูกวิธีจนเกิดคุณธรรมนี้เป็นการคิดที่ตื่นตัว ใฝ่ใจ ไม่ประมาท มีสติรู้สำนึก และรู้เท่าทันตามความเป็นจริง เมื่อคิดเห็นกุศลแล้ว ผู้ฉลาดก็ย่อมคิดค้นวิธีการคิดปรุงแต่งเพิ่มเติมในทางที่ดีงามได้อีกมาก

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ เรียกสั้น ๆ ว่า วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน หมายถึง การใช้ความคิดและเนื้อหาของความคิดที่สติระลึกรู้กำหนดอยู่คือมรรคข้อที่ 7 เรื่องสัมมาสติ เป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญา สามารถฝีกอบรมจิตใจเกี่ยวข้องกับรับรู้ในภารกิจที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบัน แม้หากจิตเกิดหลุดลอยไปยังเรื่องที่เกิดขึ้นและผ่านไปแล้ว (อดีต) หรือพุ่งชานไปยังสิ่งที่ยังไม่เกิด (อนาคต) ก็สามารถใช้สติเหนี่ยวรั้ง พง์และ โยงมาสู่ภาระหน้าที่ที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบันได้ วิธีคิดแบบนี้สำคัญมากในการปฏิบัติงานทุกด้านของชีวิต การคิดแบบนี้เป็นการบังคับจิตมิให้พุ่งชาน ษัดสายไปในอารมณ์และตัณหา

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นวิธีคิดที่เชื่อมโยงกับการพูด วิภาษวาท มาจากคำว่า วิภาษ (แยกแยะ จำแนก วิเคราะห์) วาท (การพูด การแสดงคำสอน) ซึ่งในพระพุทธศาสนานั้น วาทะเป็นไวยากรณ์ของคำว่าทัญญู (ความคิดเห็น) ด้วยลักษณะที่สำคัญของความคิดและการพูดแห่งนี้ คือ การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน

วิธีคิดแบบวิภาษวาทนี้ ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ ตรงไปตรงมาตามความจริง และเท่าทันความจริง จะไม่เกิดความสับสน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530: 76) สรุปว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีนี้ ถ้าตรวจดูขั้นตอนการทำงานแล้ว จะเห็นการคิดเป็นสองช่วงคือ คิดทั้งตอนรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก และคิดค้นพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาแล้วไว้ภายใน

วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ต่างอิงอาศัยกัน รับกัน และสัมพันธ์กัน วิธีการศึกษาแบบเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาของชีวิต ต้องบูรณาการความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีคิดมาผสมผสานกลมกลืนกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติอย่างถูกต้อง ตรงกับความจริงในทางสายกลาง

3.2.2.2 การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2530: 83-92) ได้สร้างรูปแบบการสอนเพื่อพัฒนาการคิด โดยมีรูปแบบการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ มีขั้นตอนการสอน ดังนี้

ขั้นนำ – ขั้นเสริมการสร้างศรัทธา

1. จัดบรรยากาศในชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น ให้สงบ มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียน สร้างความสนใจ
2. สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ ครูต้องปฏิบัติตัวเป็นกัลยาณมิตร
3. ครูนำเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

ขั้นสอน

4. ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียน
5. ครูแนะข้อมูลแหล่งความรู้
6. ให้นักเรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล
7. ครูจัดกิจกรรมเร้าให้นักเรียนเกิดความคิดวิธีต่าง ๆ ตามวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการดังนี้

- 1) คิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
- 2) คิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
- 3) คิดแบบสามัญลักษณ์
- 4) คิดแบบอริยสัจ
- 5) คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์
- 6) คิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก
- 7) คิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม
- 8) คิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม
- 9) คิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน
- 10) คิดแบบวิหัชชาต

8. ให้นักเรียนฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูล เพื่อหาทางเลือกวิธีคิด

9. ให้นักเรียนเลือกและตัดสติใจ
10. ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลการเลือก

ขั้นสรุป

11. ครูและนักเรียนร่วมกันสังเกตวิธีปฏิบัติ ตรวจสอบปรับปรุงแก้ไข การปฏิบัติ
12. ครูและนักเรียนร่วมกันอภิปรายและสอบถามข้อสงสัย
13. ครูและนักเรียนร่วมกันสรุปบทเรียน
14. ครูวัดและประเมินผลการเรียนการสอน

4. การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่ผู้เรียน

4.1 การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12

ประการ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นอกจากได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัดใน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้แล้ว ยังมีการกำหนดในส่วนของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ อีกด้วย สำหรับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนนั้น มีรายละเอียดไว้ดังนี้

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ พัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม เสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม สามารถจัดการ ตนเองได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แบ่งเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1) **กิจกรรมแนะแนว** เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รู้รักษ์ สิ่งแวดล้อม สามารถคิดตัดสินใจ คิดแก้ปัญหา กำหนดเป้าหมาย วางแผนชีวิตทั้งด้านการเรียนและ อาชีพ สามารถปรับตนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจผู้เรียน ทั้งยังเป็น กิจกรรมที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียน

2) **กิจกรรมนักเรียน** เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดี ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกัน การรู้จักแก้ปัญหา การตัดสินใจที่เหมาะสม ความมีเหตุผล การ ช่วยเหลือแบ่งปันกัน เอื้ออาทรและสมานฉันท์ โดยจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และ ความสนใจของผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมินและปรับปรุงการทำงาน เน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มตามความ

เหมาะสมและสอดคล้องกับวุฒิภาวะของผู้เรียน บริบทของสถานศึกษาและท้องถิ่น กิจกรรมนักเรียนประกอบด้วย

- 2.1 กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด ผู้นำเพื่อประโยชน์ และนักศึกษาวิชาทหาร
- 2.2 กิจกรรมชุมนุม ชมรม

3) **กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์** เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ชุมชน และท้องถิ่นตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ ความดีงาม ความเสียสละต่อสังคม มีจิตสาธารณะ เช่น กิจกรรมอาสาพัฒนาต่างๆ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม (กระทรวงศึกษาธิการ 2552: 20 -21)

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมุ่งช่วยพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง ค้นพบความสามารถถนัดของตนเพื่อการพัฒนาให้เต็มศักยภาพ เห็นคุณค่าในการประกอบอาชีพสุจริต ให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย ศีลธรรมจริยธรรม รู้จักบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ การบำเพ็ญประโยชน์ให้ชุมชน สังคม ประเทศชาติและดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียนเข้าร่วมปฏิบัติทุกระดับชั้น

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะกิจกรรมประเภทที่ 2 กิจกรรมนักเรียน ในส่วนของลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด นั้น ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน นับเป็นกิจกรรมในเครื่องแบบ กิจกรรมดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้นว่า เน้นความมีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกในการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพื่อสังคม และประเทศชาติ การทำประโยชน์นี้จะเน้นในเรื่องของความเสียสละอีกด้วย นอกจากนี้ ยังเน้นการมีวิถีชีวิตในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สำหรับกิจกรรมในประเภทที่ 3 คือ กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างหลากหลาย โดยจัดในรูปแบบของกิจกรรมในสถานศึกษาหรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร

กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนสามารถจัดเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักความเป็นหน้าที่พลเมืองที่ดี รวมทั้งยังสามารถจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์เพื่อปลูกฝังค่านิยมหลัก 12 ประการได้อย่างแท้จริง การปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ สถานศึกษาสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์

กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นกิจกรรมเพื่อส่วนรวมทั้งสังคมภายในโรงเรียนและสังคมภายนอกโรงเรียน กิจกรรมนี้จะฝึกให้นักเรียนรู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เรื่องความเสียสละ ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น และเมื่อมาปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน คุณธรรม จริยธรรมอีกข้อหนึ่งที่จะเกิดขึ้น คือ ความสามัคคี กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ในข้อที่ 8 “มีจิตสาธารณะ” นักเรียนที่จะปฏิบัติกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ต้องนำความรู้ที่เรียนมาและแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากสังคมภายนอก ผู้ร่วมกิจกรรมจะต้องเป็นผู้ที่เอาใจใส่และเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ตัวอย่างกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ที่สามารถจัดเป็นกิจกรรมในสถานศึกษาหรือเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร (สิริวรรณ ศรีพหล, 2552: 51-52) เพื่อส่งเสริมหน้าที่พลเมืองและค่านิยมหลัก 12 ประการ เป็นต้นว่า

1. การจัดตั้งชมรมหรือกลุ่มเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในการส่งเสริมนักเรียนในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี และส่งเสริมค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะค่านิยมหลัก 12 ประการ ตัวอย่างเช่น

- 1) ชมรมอาสาพัฒนา
- 2) ชมรมอาสาสมัครพัฒนาชนบท
- 3) ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 4) ชมรมพัฒนาสาธารณสมบัติของชุมชน
- 5) ชมรมอาสาสมัครทำงานในห้องสมุด
- 6) ชมรมพี่ช่วยน้อง
- 7) ชมรมผู้พอเพียง ผู้เสียสละ
- 8) ชมรมมีคุณเทศก์ความดี
- 9) โครงการจัดหาหนังสือเพิ่มในห้องสมุด โรงเรียน หรือชุมชน จัดทำห้องสมุด

เคลื่อนที่ เช่น จัดตามตลาดนัด

- 10) โครงการรักษาดีคุณทาง เสริมสร้างชีวิตสุจริต
- 11) โครงการคนดีศรีโรงเรียน คนดีศรีสังคม
- 12) โครงการธนาคารความดี
- 13) กลุ่มรณรงค์เพื่อรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน
- 14) กลุ่มรักษาความสะอาดโรงอาหาร
- 15) กลุ่มรณรงค์เพื่อสุขภาพ การรับประทานอาหารให้ถูกสุขลักษณะ

16) กลุ่มรณรงค์การออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพ
 17) กลุ่มรณรงค์ให้เพื่อนนักเรียนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 18) กลุ่มรณรงค์รักษาสภาพแวดล้อม ลดปัญหาหมอกภาวะ รณรงค์เรื่องรีไซเคิล รณรงค์การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

19) กลุ่มรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักถึงภาวะโลกร้อน

2. การปฏิบัติกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม (สิริวรธรรม สิริพหล, 2552: 52-53) รวมทั้งพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ ตัวอย่างเช่น

1) กิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่กลุ่มนักเรียนนับถือ กิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

2) กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น การตักบาตร การเวียนเทียน การสงน้ำพระ การรดน้ำขอพรญาติผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ กิจกรรมวันไหว้ครู เป็นต้น

3) กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น สถานักเรียน กรรมการนักเรียน หัวหน้านักเรียน หัวหน้าชั้นเรียน สารวัตรนักเรียน เป็นต้น

4) กิจกรรมจัดจราจรในโรงเรียนและในชุมชนและรณรงค์ให้มีทางเท้าในเขตชุมชน

5) ร่วมมือกับมูลนิธิต่าง ๆ ในการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น การช่วยเหลือคนชรา ไปเยี่ยมคนชรา เลี้ยงอาหารให้คนชรา อ่านหนังสือให้คนชราฟัง เลี้ยงเด็กกำพร้า เป็นต้น

6) อาสาสมัครทำประโยชน์แก่ชุมชน เช่น ทำความสะอาดวัดในชุมชน ตกแต่งสวนสาธารณะ ปลูกต้นไม้ให้ชุมชน เป็นต้น

ตัวอย่างชมรม กลุ่ม หรือกิจกรรม ดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวทางที่โรงเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนานักเรียนให้ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองที่ดีและส่งเสริมค่านิยมหลัก 12 ประการให้นักเรียนได้แนวทางหนึ่ง และโรงเรียนควรเน้นและปลูกฝังค่านิยมหลักข้อที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ “ข้อ 10 รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย และขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี” เพื่อเป็นแนวทางให้นักเรียนนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

4.2 การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับโครงการและค่ายคุณธรรม จริยธรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ

การจัดทำโครงการเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่สถานศึกษาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการได้ ทั้งนี้โครงการที่กำหนดขึ้น ควรมีวัตถุประสงค์ของการปลูกฝังและสร้างเสริมค่านิยมหลักให้ชัดเจนสอดคล้องค่านิยมหลักของสังคม นอกจากนี้ในการจัดกิจกรรมตามโครงการจะต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเต็มใจ และควรให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมหรือผู้เรียนเป็นผู้นำเสนอและเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีครูและบุคลากรของโรงเรียนให้คำปรึกษา ส่งเสริม และสนับสนุน

โครงการต่าง ๆ ที่สถานศึกษาดำเนินการอยู่มีอย่างหลากหลาย ที่สามารถนำมาบูรณาการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี และค่านิยมหลัก 12 ประการได้ ทั้งนี้สถานศึกษาเพียงแต่นำค่านิยมหลัก 12 ประการไปวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าโครงการที่จัดทำอยู่นั้น สามารถสอดคล้องความเป็นพลเมืองดี และค่านิยมหลัก 12 ประการ ในหัวข้อใดได้บ้าง ทั้งนี้เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการจัดทำโครงการ

การจัดค่ายคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียน เป็นกิจกรรมซึ่งโรงเรียนสามารถสอดคล้องความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการไว้ในการปฏิบัติกิจกรรม นอกเหนือจากการมุ่งส่งเสริมและปลูกฝังเยาวชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางคุณธรรม จริยธรรมอย่างถูกต้อง และเมื่อผ่านการอบรมโดยการเข้าค่ายคุณธรรม จริยธรรมแล้ว เยาวชนหรือนักเรียนจะสามารถนำแนวคิดที่ได้จากการเข้าค่ายไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข เป็นพลเมืองที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนค่านิยมที่พึงประสงค์อีกด้วย

5. บทบาทครูและสถานศึกษาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการให้เกิดแก่นักเรียน

5.1 บทบาทของครูในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่นักเรียน การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการให้เกิดแก่ผู้เรียนนั้น จะประสบความสำเร็จได้ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ ครูผู้สอน

ครู คือ ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ (ราชบัณฑิตยสถานศึกษา, 2542: 225) ส่วนอำไพ สุจริตกุล ได้ให้ความหมายของคำว่า ครู คือ ผู้สั่งสอน อบรมบ่มนิสัย และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ (อำไพ สุจริตกุล 2533: 11)

5.1.1 ความสำคัญของครูในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการให้นักเรียน อาชีพครูนั่น โดยธรรมชาติของครู บทบาทและหน้าที่ของครู อาจจะพิจารณาได้ใน 2 ด้านด้วยกัน คือ ธรรมชาติที่เป็นคุณลักษณะส่วนตัวและธรรมชาติที่เป็นคุณลักษณะทางวิชาชีพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (จันทร์ กุปตะวาทีน, 2553: 4-45 ถึง 4-46)

1. ธรรมชาติที่เป็นคุณลักษณะส่วนตัว เป็นสิ่งที่บุคคลสั่งสมเฉพาะตัวเพื่อพัฒนาตนเองได้แก่

1.1 บุคลิกภาพที่พึงประสงค์ ความเป็นครูหรือผู้สอน เริ่มต้นด้วย สุขภาพ ท่วงท่า วาจา ท่าทาง ความเชื่อมั่น มนุษยสัมพันธ์ และการคิดอย่างมีเหตุผล สิ่งเหล่านี้จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมรวมของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อม โดยพฤติกรรมดังกล่าวอาจแยกเป็นพฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายใน

พฤติกรรมภายนอก ก็คือ พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ ซึ่งครูหรือผู้สอนควรมี ได้แก่ ร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ สมส่วน สะอาดหมดจด ผิวพรรณผ่องใส หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส แต่งกายสะอาดเรียบร้อย เหมาะสมกับเพศ วัย และผิวพรรณ กิริยาอาการสงบเสถียรมีมั่นคง ยืนเดินนั่งเรียบร้อย สุภาพอ่อนน้อม รู้จักกาลเทศะ เข้ากับผู้อื่นได้ จริงใจ พุดจาไพเราะ ชัดถ้อยชัดคำ พุดเข้าใจง่าย ตัดสินใจและแก้ปัญหา ด้วยเหตุผลไม่ใช่อารมณ์หรือความรู้สึก ส่วนพฤติกรรมภายใน คือส่วนที่มาเสริมสร้างให้เกิด พฤติกรรมภายนอกนั่นเอง ซึ่งได้แก่ ความคิดริเริ่มเสริมสร้าง รอบรู้หลายอย่าง ปฏิภาณไหวพริบ ความจำดี อารมณ์มั่นคง มีอารมณ์ขัน มองโลกแง่ดี รับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น รับผิดชอบงานสูง กระตือรือร้น ซื่อสัตย์ จริงใจ ตรงต่อเวลา มีเมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตะ ช่างสังเกต อดทน ใฝ่ศึกษาหาความรู้ ยุติธรรม และมีความเป็นประชาธิปไตย

พฤติกรรมดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งที่ผู้คนมีอยู่ในตัวแล้ว แต่อาจจะต้องพัฒนาบางอย่าง เพราะยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ สำหรับคนที่จะมาเป็นครูหรือผู้สอนที่ดีก็คือ คนที่ไม่บกพร่องในสิ่งเหล่านี้แน่นอน และลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้าและสรุปไว้ว่าเป็นคุณลักษณะส่วนตัวที่พึงประสงค์ของผู้ที่เป็นครูหรือผู้สอน

1.2 ความเมตตา กรุณา และอดทน โดยธรรมชาติครูจะเป็นผู้มีเมตตา คือปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความรู้ในสิ่งที่ตนรู้ เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในภายภาคหน้าต่อไป จึงได้สอนสิ่งที่ตนรู้ให้ผู้เรียนอย่างไม่ปิดบังเพราะอยากให้รู้อย่างที่ตนรู้ และครูจะเป็นผู้ที่มีความอดทนด้วย เมื่อผู้เรียนไม่เข้าใจก็ต้องสอนซ้ำอีก ตลอดจนพิจารณาหาวิธีสอนแบบอื่น ๆ หลาย ๆ แบบมาผสมผสานกันเพื่อสอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

1.3 ค่านิยมและอุดมการณ์ ผู้มีความเป็นครูจะต้องมีค่านิยมและอุดมการณ์ที่พึงประสงค์ของสังคมและเหมาะสมกับอาชีพครู เช่น ค่านิยม ในวิชาชีพก็คือ ความเชื่อว่าอาชีพของครูเป็นอาชีพที่สุจริต มีเกียรติ เป็นอาชีพขั้นสูงที่มีจรรยาบรรณ ใช้เวลาในการศึกษาระยะยาว มีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพ มีองค์กรพิทักษ์ผลประโยชน์ ให้บริการสังคม และใช้วิธีการแห่งปัญญาในการให้บริการ อุดมการณ์ที่ครูมุ่งมั่นปฏิบัติก็คือ อุทิศตนเพื่ออาชีพครู เพื่อศิษย์ และเพื่อวิทยาการทางการศึกษา

1.4 ความประพฤติ โดยธรรมชาติครูจะเป็นผู้ที่สำรวมในด้านความประพฤติ กล่าวคือ เป็นผู้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียน เป็นผู้มีพฤติกรรม และมีนิสัยที่ผู้อื่นยอมรับ วางตัวได้เหมาะสม ยึดถือประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย

2. ธรรมชาติที่เป็นคุณลักษณะทางวิชาชีพ เป็นสมรรถภาพในการปฏิบัติงานของคนที่มีอาชีพเป็นครูหรือผู้สอน ได้แก่

2.1 ความรู้ความสามารถทางวิชาการ โดยธรรมชาติครูหรือผู้สอนควรมีพื้นฐานหรือวุฒิทางด้านวิชาการพอสมควร โดยเฉพาะในวิชาชีพที่ตนรับผิดชอบสอน และควรรหาความรู้วิชาอื่นเพิ่มเติมทุกด้านเท่าที่โอกาสจะอำนวย ผู้สอนควรพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฝึกทักษะการสอนให้มีความคล่องตัวในการเลือกใช้เทคนิควิธีสอนที่หลากหลาย มีความสามารถในการจัดทำและใช้สื่อหรืออุปกรณ์การสอนได้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นคนใจกว้างด้านวิชาการ ยอมรับฟังความคิดเห็นจากผู้เรียนหรือผู้อื่นในสิ่งที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าอะไรถูกอะไรผิดหรือไม่สันดาน

2.2 ความสามารถในการสอน ผู้สอนควรถ่ายทอดเนื้อหาวิชาที่รับผิดชอบได้อย่างถูกต้องชัดเจน โดยการเตรียมการสอนอย่างละเอียด ทั้งเนื้อหา วิธีสอน สื่อหรืออุปกรณ์การสอน และการประเมินผลการสอนด้วย ผู้สอนควรเอาใจใส่ต่อการเรียนของผู้เรียน โดยเฉพาะการตอบคำถามในชั้นเรียน การทำการบ้าน การสอนซ่อมเสริมในสิ่งที่ไม่เข้าใจ เข้าสอนให้ตรงเวลาและเลือกวิธีสอนที่จะทำให้ผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันสามารถเข้าใจบทเรียนได้ดีที่สุด

2.3 คุณธรรมและจรรยาบรรณครู โดยธรรมชาติผู้สอนจะให้ความยุติธรรมแก่ผู้เรียน ไม่เอาเปรียบ เสียสละ ให้คำแนะนำ อบรม สั่งสอนให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติได้ อุทิศเวลาเพื่องาน เพื่อผู้เรียน มีเมตตากรุณา มานะอดทน ละเว้นอบายมุขทั้งปวง และถือปฏิบัติในจรรยาบรรณของครูอย่างเคร่งครัด

2.4 ความเป็นผู้นำ ผู้นำ คือ บุคคลในกลุ่มที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกลุ่ม ส่วนภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการต่าง ๆ ที่ผู้นำใช้รูปแบบของอิทธิพลระหว่างผู้นำและสมาชิกในกลุ่ม หรือใช้อิทธิพลของตำแหน่งให้สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติตามเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม สำหรับครูผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถในวิชาชีพครู

ความสำคัญของครูผู้นำเกิดในชั้นเรียน จากการปฏิบัติการสอนตามปกติจนได้รับการยอมรับนับถือจากเพื่อนครูให้เป็นผู้นำ ครูผู้นำต้องแสดงคุณลักษณะทั้งในด้านความเป็นผู้นำและในด้านความสามารถทางวิชาชีพครู โดยแสดงออกในลักษณะของผู้นำทางปัญญา ผู้นำทางสังคม และผู้นำทางจิตใจ

กล่าวโดยสรุป ครูหรือผู้สอนจึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ต้องทำหน้าที่และบทบาทในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน นอกจากต้องให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถทางด้านวิชาการ วิชาชีพแล้วหน้าที่สำคัญด้านหนึ่ง คือการพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคม ให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข การพัฒนาหน้าที่พลเมืองและการมีค่านิยมที่พึงประสงค์ให้เกิดแก่ผู้เรียน จึงเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่ง

ในที่นี้จะเน้นใน 2 ประเด็นที่สำคัญ คือ

1. คุณลักษณะด้านคุณธรรม จริยธรรมของครู การพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมที่พึงประสงค์ให้เกิดแก่นักเรียนนั้น ต้องเน้นคุณลักษณะของครูในด้านจิตใจมากกว่าด้านอื่น ๆ ต้องเน้นความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตลอดจนคุณธรรมของครูประกอบด้วย

1.1 ความเป็นกัลยาณมิตรของครู คือ เป็นเพื่อนที่ดีของนักเรียน คอยชี้ช่องทางให้ถูกต้องชี้ช่องทางอันประเสริฐให้กับชีวิตของนักเรียน ซึ่งคุณสมบัติของมิตรแท้ เมื่อได้คบกันแล้ว จะก่อให้เกิดความดีงามและความเจริญ กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการประกอบด้วย

- 1) ปิโย น่ารัก
- 2) ครุ มีความน่าเคารพ
- 3) ภาวนีโย เป็นผู้ปฏิบัติได้จริง
- 4) วัตตา รู้จักพูดให้เกิดประโยชน์นำไปสู่ผลที่ต้องการ
- 5) วจนกุขโม อคทนต่อถ้อยคำ
- 6) คัมภีรณจ กลั กตฺตา รู้จริง แกล้งเรื่องที่ลึกล้ำได้
- 7) โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่แนะนำชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย

1.2 คุณธรรมของครู การที่ครูต้องมีคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงามนั้น เพื่อเป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนในการประพฤติปฏิบัติตน และทำให้นักเรียนเชื่อถือและเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนของครูอีกด้วย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2547: 24, 66-68) ได้อธิบายถึงคุณธรรม จริยธรรมที่สำคัญสำหรับครู คือ พรหมวิหาร ซึ่งเป็นคุณธรรมของคนที่มีคุณต่อส่วนรวม คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา คนที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม พรหมวิหาร มีหลักธรรม ดังนี้

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

มุทิตา คือ ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำความดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือสนับสนุน

อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

สุจริต เพียรชอบ ได้เสนอธรรมะต่าง ๆ ที่ควรควรใช้เป็นเครื่องประเทืองปัญญาและประคองใจ คือ

- 1) ธรรมะซึ่งเป็นวิถีทางแห่งความสำเร็จซึ่งได้แก่ อธิปไตย ประคองด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา
- 2) ธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจคน ธรรมะนั้น คือ สังคหวัตถุ 4 ประการ คือ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา และสมานัตตา
- 3) ธรรมะสำหรับผู้ใหญ่ สำหรับผู้ที่ปกครองคน คือ พรหมวิหารสี่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
- 4) ธรรมะที่ทำให้คนงาม ได้แก่ ขันติ และ โสรัจจะ
- 5) ธรรมะที่เป็นโลกบาล หรือธรรมะที่คุ้มครองโลก ได้แก่ หิริและโอตตปปะ
- 6) ธรรมะที่เป็นของฆราวาส หรือบุคคลทั่วไป สี่ประการ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ
- 7) ธรรมะสำหรับคนดีหรือสัปปุริสธรรมเจ็ดประการ คือ รัชมัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) อุตถัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักผล) อุตตัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) มัตตัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) กาลัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา) ปริสัจญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน) และ ปุคคลัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล)
- 8) ควรเป็นผู้ที่วางตนดี วางตนเป็นกลางไม่เอนเอียงไปด้วยอคติต่าง ๆ

9) ธรรมะสำหรับผู้ที่อยู่ร่วมกัน คือ การวชิธรรม ความเคารพ ครูควรเคารพความคิดเห็นของผู้เรียน และบุคคลต่าง ๆ ที่ครูทำงานร่วมด้วย

ธรรมะทั้งหลายที่กล่าวมา ถ้าครูได้ใช้เป็นเครื่องยึดถือและปฏิบัติในการทำงานและการดำรงชีวิต ก็จะเป็นเครื่องช่วยปกป้องประคับประคองให้ครูสามารถกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้สำเร็จ และดำรงชีวิตได้ด้วยความผาสุก (สุจริต เพียรชอบ, 2542 : 265-273)

นอกจากนั้น การที่ครูต้องมีคุณธรรมจริยธรรมที่ดังมานั้น เพื่อเป็นตัวอย่างแก่นักเรียนและทำให้นักเรียนเชื่อถือและเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอน สุนน อมรวิวัฒน์ (2536 : 7) ได้กล่าวถึง คุณธรรมที่ครูควรมี ไว้ดังนี้

- 1) ใฝ่รู้ใฝ่เรียน
- 2) มีเหตุผล
- 3) รู้จักความพอดี
- 4) ยอมรับความเปลี่ยนแปลง
- 5) มองตน มองคน มองโลกในแง่ดี
- 6) ไม่ลำเอียง
- 7) ไม่เห็นแก่ตัว
- 8) เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น
- 9) พัฒนาร่วมมือกับผู้อื่น
- 10) รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
- 11) รู้จักให้อภัย
- 12) มีมนุษยสัมพันธ์
- 13) มีความสามัคคี
- 14) พุดจริง ทำจริง และจริงใจ
- 15) ละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว
- 16) มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- 17) กล้าหาญกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง
- 18) รับผิดชอบต่อหน้าที่
- 19) มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- 20) มีความเสียสละ

- 21) มีความเมตตากรุณา
- 22) มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- 23) ไม่พูดร้าย พูดแค้นว่าชาติชนพ้อง และมีประโยชน์
- 24) มีระเบียบวินัย
- 25) ตรงต่อเวลา
- 26) ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
- 27) แก้ไขข้อบกพร่องที่ควรแก้อยู่เสมอ
- 28) กระทำทุกอย่างด้วยความประณีต รอบคอบ
- 29) ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต
- 30) มีชีวิตประหยัด เรียบง่าย
- 31) ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งชั่วร้าย
- 32) มีความขยันหมั่นเพียรอยู่เสมอ
- 33) รู้จักยับยั้งชั่งใจ และควบคุมตนเองได้
- 34) มีความอดทน อดกลั้น
- 35) อารมณ์สดชื่น แจ่มใส
- 36) พิจารณาทุกอย่างด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่

เมื่อครูมีคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรดังกล่าวแล้ว ครูจะทำหน้าที่ของการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่ผู้เรียนได้อย่างแท้จริง

5.1.2 บทบาทของครูในการพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ
 ครูต้องมีบทบาทในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ โดยครูต้องเป็นผู้นำในการเป็นพลเมืองดี เป็นผู้นำทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมหลัก 12 ประการ สำหรับบทบาทในการพัฒนาผู้เรียนนี้ อาจเน้นในบทบาทของการอบรมโดยตรงและบทบาทในการปรับพฤติกรรมนักเรียนสู่ความเป็นพลเมืองดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) บทบาทในการอบรมโดยตรง การอบรมโดยตรง เป็นวิธีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนแบบหนึ่งที่นิยมปฏิบัติสืบกันมาช้านานแล้ว โดยมีเป้าหมายเพื่ออบรมให้นักเรียนเข้าใจว่าคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้อง ที่ควรยึดถือมีอะไรบ้าง ทั้งนี้โดยมีสมมุติฐานข้อหนึ่งว่า ผู้ใหญ่มีประสบการณ์มาก่อน ย่อมรู้ว่าคุณธรรม จริยธรรมใดที่ควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ สิ่งใด

ควรหลีกเลี่ยง หรือไม่ควรปฏิบัติ ประสบการณ์ในอดีตจะเป็นบทเรียนหรือเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนที่จะยึดถือเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนต่อไป

การอบรมโดยตรงจึงเป็นความพยายามที่ผู้ใหญ่หรือครูถ่ายทอดคุณธรรม จริยธรรมที่ตนยึดถือให้กับผู้เรียนและยังเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนไปสู่ความถูกต้อง การอบรมโดยตรงนี้ จะพบได้ไม่เฉพาะที่โรงเรียนเท่านั้น แต่การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือของพระภิกษุ หรือนักบวชในศาสนา ก็ถือเป็นการอบรมโดยตรงได้เช่นกัน

สำหรับวิธีการอบรมผู้เรียน โดยตรงที่ครูผู้สอนสามารถนำมาปฏิบัติในห้องเรียนและนอกห้องเรียนนั้น มีอยู่หลายวิธี ตัวอย่างเช่น การเสนอแบบอย่างบุคคล การเป็นตัวอย่างที่ดี และการใช้เหตุผลชักชวน

2) บทบาทในการปรับพฤติกรรม การปรับพฤติกรรมที่มีจริยธรรมของบุคคล มีเทคนิคที่สำคัญอยู่หลายเทคนิคด้วยกัน ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การเสริมแรงทางบวก การใช้ตัวแบบ การแต่งพฤติกรรม การชี้แนะ การลงโทษ และการควบคุมตัวเอง ซึ่งผู้สอนสามารถนำเทคนิคดังกล่าวไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

5.2 บทบาทของสถานศึกษาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่นักเรียน สถานศึกษามีบทบาทและหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้แก่นักเรียน เพราะเหตุผลใดโรงเรียนจึงต้องจัดให้มีการส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมหรือจัดจริยศึกษานั้น โทมัส ลิกโคนา (Thomas Lickona) ได้อธิบายว่าเพราะโรงเรียนมีเหตุผลอยู่ 10 ประการ ดังนี้ (Lickona, 1991 อ้างในสิริวรรณ ศรีพล, 2552: 58-60)

1) จุดมุ่งหมาย (Purpose) โรงเรียนต้องมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนเป็นคนดี ครูก็ต้องมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาจริยธรรมของนักเรียน

2) เป้าประสงค์ (Focus) โรงเรียนต้องมีเป้าประสงค์ที่จะทำทุกอย่างให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว

3) โรงเรียนเป็นสถานที่ปลอดภัย (Safe Schools) การสอนจริยธรรมช่วยให้โรงเรียนเป็นที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียน และทำให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของโรงเรียน รู้สึกผิดชอบชั่วดี ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (Achievement) โรงเรียนที่มีการสอนจริยธรรมและนักเรียนเข้าถึงการมีจริยธรรม อันได้แก่ ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น ไม่เกียจคร้าน มีความอดสาหะ ครูจึงไม่ต้องใช้เวลาในชั้นเรียนมาอบรม ลงโทษนักเรียน ครูจึงมีเวลาเต็มที่ในการจัดการเรียนการสอน

เป็นผลให้นักเรียนได้ใช้เวลาเรียนอย่างเต็มที่เมื่ออยู่ในชั้นเรียน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมีผลการเรียนเต็มที่

5) ความหลากหลาย (Diversity) ยอมรับความหลากหลายและความเป็นจริงในชีวิต ว่ายังมีบุคคลจำนวน(มากที่ยังมีความแตกต่างกับเรา นักเรียนมีการยอมรับซึ่งกันและกัน ยอมรับความหลากหลาย ความแตกต่างของผู้อื่น นับถือผู้อื่น เช่น ฐานะ ศาสนา วัฒนธรรม เชื้อชาติ ความผิดปกติของผู้อื่น การที่นักเรียนยอมรับความหลากหลายนี้ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

6) การจัดกิจกรรมจริยธรรมต้องทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ (Not the “Flavor of the Month”) การจัดจริยธรรมกับนักเรียนมิใช่ทำอย่างฉาบฉวย หรือช่วงสั้น ๆ แต่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง โดยที่ผู้ใหญ่ในโรงเรียนนับตั้งแต่ผู้อำนวยการ ครู เจ้าหน้าที่ บุคลากรทุกฝ่ายจะต้องทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับนักเรียน โดยเป็นผู้มีจริยธรรม เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้ว นักเรียนจะดูความประพฤติของผู้ใหญ่เป็นตัวอย่าง

7) การช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง (“At – Risk” Students) นักเรียนมีโอกาสอยู่ในกลุ่มเสี่ยงได้เสมอ ในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต นักเรียนเหล่านี้ต้องการผู้ให้ความช่วยเหลือ ปรึกษาปรึกษาที่อาจเป็นอาสาสมัคร ผู้อุปถัมภ์ นักเรียนจะมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้เขารู้สึกว่าตนเองมีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิก ทำให้นักเรียนเกิดความมั่นใจในตนเอง คนที่มีความมั่นใจในตนเอง จะทำอะไรได้สำเร็จมากกว่าคนที่ลังเล หรือนักเรียนที่มีความน้อยเนื้อต่ำใจ

8) ความต่อเนื่องและการส่งผ่าน (Transition) ในแต่ละช่วงชั้น โรงเรียนต้องจัดให้มีการต่อเนื่อง จากเด็กนักเรียนประถมศึกษาขึ้นไปชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย ต้องมีการวางแผนส่งต่อนักเรียน โดยโรงเรียนเหล่านี้ต้องมีความคาดหวังในตัวนักเรียนสูง ในช่วงชั้นแต่ละช่วงต้องมั่นใจว่ามาตรฐานการศึกษาและความประพฤติในระดับสูง

9) การเตรียมนักเรียนไปสู่การประกอบอาชีพ (Work Force Readiness) การเตรียมนักเรียนให้ไปประกอบอาชีพที่สุจริต โดยเป็นลูกจ้างที่ดี ซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนดี

10) ครูและนักเรียน (Teachers and Students) การจัดระบบจริยศึกษาที่ดี เปรียบเสมือนผู้ให้และผู้รับ คือครูก็ตั้งใจสอนให้นักเรียนเป็นคนดี เหมือนให้ของขวัญในชีวิต ส่วนนักเรียนก็ทำตัวเป็นผู้รับที่ดี

การมีโปรแกรมจริยศึกษาที่ประสบความสำเร็จก่อให้เกิดการเรียนการสอนวิชาอื่น ๆ ประสบความสำเร็จ บรรยากาศดี นักเรียนรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของห้องเรียนและโรงเรียน ถ้า

ห้องเรียนดี นักเรียนดี โรงเรียนก็ดี ชุมชนก็ดี สังคม ประเทศ สิ่งเหล่านี้ เปรียบผลกระทบบนด้านดีที่กว้างไกล

ในการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมหรือการจัดจรรยาศึกษาของโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จและให้ได้ผลดีนั้น โรงเรียนควรยึดหลักการ 11 ประการ ดังนี้ (Lickona, Schaps, and Lewis, 2003 อ้างในสิริวรรณ ศรีพหล, 2552: 60-62)

1) ต้องส่งเสริมจริยธรรมหลักอันเป็นพื้นฐานของคุณลักษณะที่ดี (Good Character) ทุกคนในโรงเรียนต้องยึดถือหรือมีใจร่วมในคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมร่วมกัน เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ การนับถือตนเองและผู้อื่น เป็นต้น ทุกคนในโรงเรียนต้องยึดถือค่านิยมร่วมกัน ตระหนักว่าโรงเรียนจะเป็นสังคมที่ดีได้ เมื่อทุกคนมีความสำนึกถึงคุณค่าของคุณธรรม ความดีงาม เป็นตัวหนักให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข และสามารถเป็นผลผลิตที่ดีของสังคม

2) โรงเรียนต้องสามารถให้คำจำกัดความที่เด่นชัด ในคำว่า “คุณลักษณะ” (Character) คุณธรรม ทั้งด้านกาย วาจา ใจ คุณลักษณะที่ดีนั้นจะต้องประกอบด้วย ความเข้าใจคุณสมบัติของผู้มีคุณธรรม ไม่สามารถแยกแยะเป็นข้อ ๆ แต่ต้องเป็นองค์รวม เช่น ผู้มีจริยธรรม ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรมในด้านต่าง ๆ ดังนั้น นักเรียนจะต้องเข้าใจว่าการเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมนั้น จะต้องควบคุมถึงพฤติกรรม การปฏิบัติ รวมทั้งการคิดดี พูดดี ทำดี ดังนั้นการสอนคุณธรรมจะต้องเริ่มตั้งแต่เด็กเล็ก เมื่อเริ่มเข้าสู่โรงเรียน และพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงสูงสุดการศึกษา เพื่อไปใช้ชีวิตหลังจากจบการศึกษาแล้ว

3) การที่จะพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ต้องทำอย่างจริงจังต่อเนื่อง ครอบคลุม ทำอย่างสม่ำเสมอ มีความมุ่งมั่น โดยจัดการเรียนการสอนที่สอดแทรกคุณธรรม ในทุกเนื้อหาสาระ และครูผู้สอนในโรงเรียนที่สอนวิชาต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายในการบูรณาการคุณธรรม ในวิชาที่ตนสอน ผู้บริหารและครูตลอดจนบุคลากรทุกฝ่ายต้องรู้ว่าตนเองเป็นกลไกในการ ขับเคลื่อนโครงการ จริยธรรม หรือคุณธรรมในโรงเรียน

4) สร้างโรงเรียนให้เป็นชุมชนที่เอื้อเฟื้อต่อกัน ภายในโรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศที่ทุกคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร มีน้ำใจต่อกัน ผู้ใหญ่ก็ห่วงใย สารทุกข์สุกดิบของผู้อ่อนอาวุโสกว่า บรรยากาศเช่นนี้ จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกดี อยากมาโรงเรียน อยากเรียนหนังสือ สมาชิกในโรงเรียนจะช่วยให้โรงเรียนมีสภาวะแวดล้อมที่ดี

5) เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ คุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนศีลธรรม ในการคิดและตัดสินใจ เช่น เวลาจะทำอะไรให้คิดถึงผลกระทบที่จะมีต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ เปิดโอกาสให้นักเรียนฝึกหัดคิด ร่วมกันอภิปราย หรือทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนแบบร่วมมือกัน การที่นักเรียนมีประสบการณ์ด้านคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำทุกวัน จะทำให้นักเรียนมีพัฒนาการในการใช้คุณธรรม จริยธรรมเป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่น

6) ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนให้มีความหมายเข้ากับชีวิตจริงได้ ทำทาบความคิดของนักเรียน ให้เกียรติผู้เรียน และส่งเสริมผู้เรียนให้ประสบความสำเร็จในการเรียน ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนทุกคน พยายามพัฒนาคุณสมบัตินักเรียนเพื่อให้เขาประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่เป็นภาระแก่สังคม ถ้าหากนักเรียนประสบความสำเร็จในการเรียน จะเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง

7) โรงเรียนต้องเป็นสถานที่ที่เป็นแรงกระตุ้นให้นักเรียนทำความดี รู้ผิดรู้ชอบ โรงเรียนที่ดีจะต้องทำให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติหรือทำความดีด้วยตนเอง ไม่ใช่ทำดีเพราะกลัวการถูกลงโทษ แต่ทำดีเพราะแยกแยะได้ ว่าควรทำดีเพราะอะไร นักเรียนต้องมีแรงบันดาลใจในการทำดี โรงเรียนที่ดีต้องทำให้นักเรียนรู้ว่าความดีนั้นเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ดังนั้น โรงเรียนต้องให้เกียรตินักเรียนเวลานักเรียนทำดี ต้องยกย่อง เวลาเด็กประพฤติปฏิบัติดี ครูควรชมเชยทันที แสดงความชื่นชม อย่างสม่ำเสมอ เป็นปกติ มิใช่ทำเป็นงานพิธีการเท่านั้น

8) โรงเรียนต้องส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทุกคนในโรงเรียนยึดมั่นที่จะสร้างสังคมที่มีคุณธรรม จริยธรรม ทุกคนรับผิดชอบที่จะยึดมั่นค่านิยมหลัก ที่จะนำไปสู่การศึกษาของนักเรียน โรงเรียนต้องเป็นหน่วยหนึ่งในการร่วมมือกันที่จะปรับปรุง ป้องกัน สร้างสรรค์สังคมแห่งคุณธรรม

9) ทุกคนในโรงเรียนมีสิทธิ์เป็นผู้นำทางจริยธรรม กล่าวคือ จะต้องเริ่มจากผู้บริหาร ครู และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง บุคคลเหล่านี้ต้องกล้าที่จะรับผิดชอบในการเป็นผู้นำ และวางแผนให้โรงเรียนก้าวเดินไปในทางที่ถูกต้อง พัฒนาบุคคลให้เป็นผู้นำทางจริยธรรม เช่น ให้นักเรียนมัธยมไปอบรมนักเรียนประถมให้เป็นเด็กดี เป็นต้น

10) พยายามให้ครอบครัวของนักเรียนและสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์การจัดการศึกษาด้านจริยศึกษา ช่วยโรงเรียนในการจัดโครงการจริยศึกษา โดยการหาตัวแทนจากกลุ่มผู้สนใจกลุ่มต่าง ๆ มาให้ความร่วมมือ

11) มีการประเมินผลด้านต่าง ๆ ของโรงเรียน ว่าจะทำอย่างไรจึงจะเสริมสร้างคุณธรรมแก่นักเรียน เป็นต้นว่า

ก. ประเมินลักษณะโรงเรียน ว่าโรงเรียนส่งเสริมจริยธรรมในตัวเด็กนักเรียนหรือไม่

ข. ประเมินบุคลากรของโรงเรียนว่าเป็นตัวอย่างที่ดีหรือไม่ บุคลากรเข้าใจลึกซึ้งเพียงใดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมคุณธรรม ส่งเสริมให้บุคคลตระหนักถึงความมีคุณธรรม

ค. ประเมินว่านักเรียนมีความเข้าใจในการปวารณาตัวว่าจะทำความดี อยู่ในคุณธรรม จริยธรรมหรือไม่

จากหลักการที่ประมวลมาดังกล่าว นับเป็นบทบาทที่สำคัญที่สถานศึกษาควรยึดถือเพื่อความสำเร็จของการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ นักเรียน

นอกจากหลักการดังกล่าวแล้ว การจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้สถานศึกษาประสบความสำเร็จในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีและค่านิยมหลัก 12 ประการให้แก่ นักเรียน

สุมน อมรวิวัฒน์ ให้ความเห็นว่า สถานศึกษาต้องจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจได้ส่วนหนึ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษา ควรจัดบริเวณอาคารสถานที่ให้มีระเบียบ สะอาด สวยงาม มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพื่อเขาจะได้สังเกต ชิม ชั๊ป และเคยชินต่อสภาพแวดล้อมที่ดี การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในบทเรียน เช่น มีสวนดอกไม้ สวนครัว บ่อปลา มีป้ายแสดงชนิดและการเติบโตของสัตว์ประเภทต่าง ๆ มีศาลาอ่านหนังสือ มุมหนังสือ มุมดนตรี ที่นั่งฟังเพลง นักเรียนสามารถใช้เวลาว่างทำกิจกรรมที่ชอบทั้งทางด้านภาษา วิทยาศาสตร์ สังคม ศิลปะ พลานามัย และสุนทรียภาพ ทุกคนช่วยกันสร้าง ช่วยกันรักษา และเรียนรู้ร่วมกัน

ห้องเรียนที่แท้จริงมิได้จำกัดอยู่เพียงห้องสี่เหลี่ยมที่ฝากันล้อมรอบ หากแต่เปิดกว้างออกสู่ผู้คน ชุมชน และธรรมชาติแวดล้อม ห้องเรียนอยู่ที่โรงอาหาร ที่ลานวัด ที่ทุ่งนา ที่โบสถ์ ที่ได้ต้นไม้ ฯลฯ ขอเพียงแต่ครูได้จัดแนวทางให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ เมื่อห้องเรียนเปิดกว้าง บทเรียนและหัวใจของผู้เรียนก็เปิดรับเอาสาระความจริงที่เกิดขึ้นได้เห็นกับตา สัมผัสกับมือมากลั่นกรองเก็บเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่า

ห้องเรียนธรรมชาตินั้นกว้างใหญ่ ธรรมชาติได้ให้บทเรียนมากมายในทุกกลุ่มประสบการณ์ เพราะนักเรียนจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงความเจริญเติบโต การเกิด-ดับ ความร่วงโรย ได้เห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง การปรับตัว การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ สัตว์ พืชพันธุ์ท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ นักเรียนมีโอกาสชิมชั๊ปคุณลักษณะที่อ่อนโยน เมตตา กล้าหาญ

ธรรมชาติเป็นฉากเป็นสถานการณ์และเป็นบทเรียนที่ไม่รู้จบ โปรดอย่าเก็บเด็กไว้ในห้องเรียนที่คับแคบเท่านั้น

เทคโนโลยีที่รุดหน้าได้ช่วยให้โรงเรียนมีสื่อการสอนที่ทันสมัยและสอนเนื้อหาบทเรียนได้รวดเร็ว สื่อโสตทัศนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ช่วยให้ครูมีเวลาจัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติและพัฒนาอารมณ์จิตใจได้มากขึ้น ครูจึงต้องใช้เวลาในการชี้แนะปลุกเร้าให้เกิดการเรียนรู้กิจกรรมการเรียนท่ามกลางธรรมชาติ ส่งเสริมให้ใจครูและใจศิษย์ส่งถึงกันได้ง่าย เพราะธรรมชาติมีลักษณะที่เป็นจริงต่างจากเทคโนโลยีซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์และสิ่งเทียม

ขอให้โรงเรียนคือแหล่งเรียนรู้ที่รื่นรมย์ หลีกเลียงความรุนแรง ความเครียด และปราศจากความหวาดกลัว สถานศึกษาทุกระดับต้องเป็นแหล่งวิทยาการที่ปลุกเร้าให้เกิดความมุ่งมั่น พากเพียรในการคิดแก้ปัญหา และเข้าถึงสุนทรียภาพ นี่คือนโยบายหนึ่งของสถานศึกษาที่ต้องมีการพัฒนาจิตใจ (สุนน อมรวิวัฒน์ 2550 : 19 - 20)

ดังนั้น เพื่อให้การส่งเสริมการพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมหลัก 12 ประการให้แก่ นักเรียนประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง โรงเรียนจึงต้องตระหนักถึงเหตุผลในการจัดการส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรม หลักการสำคัญที่สถานศึกษา ควรยึดถือเพื่อเป็นแนวปฏิบัติ รวมถึงบทบาทของโรงเรียนในการจัดสิ่งแวดล้อมที่จะช่วยสนับสนุนให้การพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมหลัก 12 ประการให้แก่ นักเรียนอย่างแท้จริง

6. การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล

ในที่นี้ขอเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล โดยครอบคลุมในหัวข้อต่อไปนี้ (1) ความหมายและความสำคัญของชุดฝึกอบรมทางไกล (2) หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล (3) ประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกล โดยเฉพาะการผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสิ่งพิมพ์ และ (4) การทดสอบประสิทธิภาพชุดฝึกอบรมทางไกล ชุดฝึกอบรมทางไกลที่พัฒนาขึ้นยึดตามระบบการฝึกอบรมทางไกลของชัยยงค์ พรหมวงศ์ เป็นหลัก

6.1 ความหมายและความสำคัญของชุดฝึกอบรมทางไกล

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้ให้ความหมายของชุดฝึกอบรมทางไกล (อ้างใน กฤษณ์ พลอยโสภณ 2538: 29) ไว้ว่า คือ ชุดสำเร็จที่ใช้เป็นแนวทางและเครื่องมือในการดำเนินการฝึกอบรมทางไกลอย่างมีระบบระเบียบ ทั้งในส่วนของวิทยาการที่ให้การฝึกอบรม และสมาชิกที่เข้ารับการฝึกอบรม โดยมีการ

กำหนดขั้นตอนการฝึกอบรม กำหนดสื่อ กำหนดกิจกรรม กำหนดเนื้อหา ประสบการณ์ และเครื่องมือ ประเมินผลการฝึกอบรมไว้อย่างครบถ้วน

ส่วนความสำคัญของชุดฝึกอบรม ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้สรุปไว้ดังนี้

- 1) เป็นการวางแผนการฝึกอบรมอย่างมีระบบ
- 2) เป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการฝึกอบรมทางไกล ดำเนินไปตามเป้าหมายในรูปแบบที่ต้องการ (รูปแบบหมายถึง การยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ยึดสมาชิกเป็นศูนย์กลางหรือยึดประสบการณ์เป็นศูนย์กลาง)
- 3) ได้ประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ตามเกณฑ์มาตรฐานต่ำสุด (มาตรฐานต่ำสุด หมายถึง ไม่ว่าจะทำการฝึกอบรมกี่ครั้งก็ตาม ผลที่ออกมาจะได้เท่า ๆ กัน)
- 4) ทำให้สามารถจัดฝึกอบรมที่อิงระบบมากกว่าอิงวิทยากร จากปัญหาที่เกิดขึ้น จะพบว่า วิทยากรจัดฝึกอบรมมักจะใช้ชื่อเสียงฝึกอบรม โดยใช้ความสามารถเฉพาะตัว ซึ่งจำนวนวิทยากรประเภทนี้มีอยู่ไม่มากนัก และกลุ่มเป้าหมายที่เข้ารับการฝึกอบรมก็เป็นเพียงบางกลุ่มเท่านั้น มิได้กว้างขวางทั้งหมด ชุดฝึกอบรมนี้จึงเป็นเครื่องมือที่สามารถดำเนินการฝึกอบรมโดยใครก็ได้ที่มีความรู้พอสมควร
- 5) ทำให้การฝึกอบรมไม่ขึ้นกับบุคลิกภาพ อารมณ์ หรือสุขภาพของวิทยากร

6.2 หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล

หลักการของชุดฝึกอบรมทางไกล มีอยู่หลายประการ ในที่นี้ขอสรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540: 147)

- 1) มุ่งสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลเพื่อให้วิทยากรสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความสามารถ และความสะดวกของแต่ละคน โดยพึ่งพาจากวิทยากรน้อยที่สุด
- 2) มีการจัดสถานการณ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง 4 ประการ คือ ให้ผู้รับการอบรมมีส่วนร่วมอย่างกระฉับกระเฉง ให้ผู้รับการฝึกอบรมได้รับผลย้อนกลับทันทีในรูปแบบคำติชมและการชี้แนะแนวทางที่จะตรวจสอบคำตอบด้วยตนเอง ผู้รับการฝึกอบรมได้รับการเสริมแรงด้วยการได้รับประสบการณ์ที่เป็นความภาคภูมิใจในความสำเร็จ และผู้รับการฝึกอบรมได้เรียนรู้ไปทีละน้อยตามลำดับขั้น
- 3) มีระบบการผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ผ่านการพิสูจน์ด้วยการวิจัยมาแล้วเช่นเดียวกัน
- 4) มีเนื้อหาสาระได้รับการปรุงแต่งและจำแนกไว้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติเนื้อหา วิชา และระดับผู้เรียน

5) มีแหล่งวิทยบริการที่จะสนับสนุนการศึกษาด้วยตนเองโดยตรงหรือผ่านระบบตามสาย

6) มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาดูด้วยตนเองที่บ้านหรือที่ทำงานด้วยการจัดสถานที่เรียนหรือมุมการเรียนรู้ที่บ้าน

7) มีองค์ประกอบเชิงรูปธรรมและนามธรรมเหมือนกัน

8) มีระบบการประเมินตนเองก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียนที่ผู้เรียนสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง

6.3 ประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกล

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ (2540 : 149-152) ได้จำแนกประเภทของชุดฝึกอบรมทางไกลไว้ 3 ประเภท คือ

- 1) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก
- 2) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อแพรวภาพและเสียงเป็นสื่อหลัก
- 3) ชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดคอมพิวเตอร์เป็นสื่อหลัก

ในที่นี้จะเน้นการผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก การผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลที่ยึดสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก ประกอบด้วย ประมวลสาระและแนวการศึกษา

1) ประมวลสาระ เป็นสื่อหลักที่ใช้ควบคู่กับแนวการศึกษา โดยเป็นเอกสารที่เน้นการเสนอเนื้อหาสาระของชุดฝึกอบรมนั้น ๆ เป็นสำคัญ เปรียบเสมือนการบรรยายเนื้อหาการอบรม เพื่อช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ในเนื้อหาสาระที่ศึกษาอย่างละเอียด

2) แนวการศึกษา เป็นคู่มือการฝึกอบรม ใช้ควบคู่กับประมวลสาระ แนวการศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนทราบรายละเอียดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของกิจกรรมทั้งหมดของการฝึกอบรม

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการผลิตประมวลสาระ และแนวการศึกษา มีดังนี้

1) ประมวลสาระ ซึ่งจัดเป็นสื่อหลักของการฝึกอบรมทางไกลนั้น เนื้อหาสาระที่ผู้ให้การอบรมต้องการจะเสนอนั้น จะนำมาบรรจุไว้ในประมวลสาระชุดฝึกอบรมอย่างสมบูรณ์ ประมวลสาระชุดฝึกอบรมมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 4 ส่วน คือ

ก. ส่วนที่เป็นรายละเอียดและวิธีการใช้ชุดฝึกอบรม ได้แก่ หน้าปก คำนำ สารบัญ รายละเอียดชุดฝึกอบรม และวิธีการศึกษา

ข. ส่วนที่เป็นแผนการฝึกอบรม แผนการฝึกอบรมที่ปรากฏในประมวลสาระชุดฝึกอบรมนั้น ประกอบด้วย แผนการฝึกอบรมประจำหน่วยและแผนการฝึกอบรมประจำตอน

ในแผนการสอนประจำหน่วย จะระบุชื่อหน่วย ชื่อตอน แนวคิด และวัตถุประสงค์ ส่วนแผนการสอนประจำตอน ก็มีองค์ประกอบคือ ชื่อตอน ชื่อหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์

ค. ส่วนที่เป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระเมื่อจัดทำแผนหน่วยและแผนตอนประจำการฝึกอบรมแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การเสนอเนื้อหาสาระในแต่ละเรื่อง

ง. ส่วนที่เป็นเชิงอรรถและบรรณานุกรม ผู้ผลิตเอกสารชุดฝึกอบรม ลงรายการเอกสารที่อ้างอิงทุกเล่มที่ใช้ในการเขียนงานวิชาการทั้งส่วนที่เป็นเชิงอรรถและบรรณานุกรม

2) แนวการศึกษา ซึ่งจัดเป็นคู่มือการเรียนการสอนประจำชุดฝึกอบรม เอกสารในส่วนที่เป็นแนวการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ

ก. ส่วนที่เป็นรายละเอียดและวิธีการศึกษา ได้แก่ หน้าปก คำนำ สารบัญ รายละเอียดชุดฝึกอบรม และวิธีการศึกษา

ข. ส่วนที่เป็นแผนการฝึกอบรม ในส่วนนี้จะนำจากแผนการฝึกอบรมประจำหน่วย และแผนการฝึกอบรมประจำตอน ที่ปรากฏในประมวลสาระมาใส่ไว้

ค. ส่วนที่เป็นสาระสังเขป คือส่วนที่ผู้เขียนสรุปความสำคัญจากเนื้อหาสาระที่เสนอรายละเอียดไว้ในประมวลสาระชุดฝึกอบรมในแต่ละเรื่องหรือแต่ละตอน

ง. ส่วนที่เป็นกิจกรรมและแนวตอบ เป็นการกำหนดงานหรือภารกิจทุกอย่างให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ลงมือปฏิบัติ หลังจากที่ศึกษาเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในประมวลสาระในแต่ละเรื่อง แต่ละตอน แต่ละหน่วยจบแล้ว การกำหนดกิจกรรมจะครอบคลุมกิจกรรมระหว่างเรียนและกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมประสบการณ์ กิจกรรมทำเรื่องหรือทำตอนจะเป็นกิจกรรมที่เน้นให้ผู้อบรมนำความรู้ที่ได้ศึกษาไปแล้วมาตอบ

เมื่อให้ผู้รับการอบรมลงมือประกอบกิจกรรมใด ๆ เขาต้องทราบว่าที่ตนทำไปหรือตอบไปนั้นถูกต้องหรือไม่ ผิดพลาดอย่างไร จึงจำเป็นต้องให้ผลย้อนกลับ (Feedback) หรือแนวตอบใน 5 ลักษณะ ดังนี้ (1) เฉลย คือให้คำตอบในกรณีที่มีคำตอบถูกต้องเพียง 1 ชุด เช่น เฉลยคำตอบข้อสอบแบบปรนัย (2) ตอบให้ดูเป็นตัวอย่างโดยใช้สถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับกิจกรรมที่ได้ทำเช่น การสรุปหรืออธิบายประเด็นที่กำหนด (3) ชี้แนะวิธีตอบโดยกำหนด “ธง” หรือ “คำหลัก” ที่ต้องกำหนดไว้ในคำตอบ (4) ชี้แหล่งที่จะให้ผู้รับการฝึกอบรมตรวจสอบคำตอบโดยกำหนดหน้าหัวเรื่องและย่อหน้าให้ชัดเจน และ (5) อธิบายลงเทพบันทึกลีขียงหรือซีดีเรื่องเพื่อให้ความกระจ่างเพียงพอให้ผู้รับการฝึกอบรมจะตรวจสอบได้ว่าตนตอบถูกหรือผิด

6.4 การทดสอบประสิทธิภาพชุดอบรมทางไกล

เมื่อได้พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลแล้วจะต้องนำไปตรวจสอบคุณภาพว่ามีคุณภาพหรือไม่ ในการวิจัยครั้งนี้กระบวนการตรวจสอบคุณภาพใช้วิธีการหาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมโดยยึดหลักการของ ชัยขงค์ พรหมวงษ์ ดังมีรายละเอียดดังนี้ (ชัยขงค์ พรหมวงษ์ และวาสนา ทวีกุลทรัพย์ 2540 : 210 - 213)

1) ความหมายของการทดสอบประสิทธิภาพ การทดสอบประสิทธิภาพชุดฝึกอบรมทางไกล เป็นการตรวจสอบคุณภาพของชุดฝึกอบรมทางไกล เพื่อให้ทราบว่าชุดฝึกอบรมทางไกลมีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยนำชุดฝึกอบรมทางไกลไปทดลองใช้เบื้องต้น (Tryout) ปรับปรุง และนำไปใช้จริง (Trial Run หรือ Pilot Testing) จนแน่ใจว่าในแต่ละหน่วยนั้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

2) ความจำเป็นที่ต้องมีการทดสอบประสิทธิภาพ ความจำเป็นที่ต้องมีการทดสอบประสิทธิภาพมี 3 ประการ คือ

ก. เพื่อประกันคุณภาพว่าชุดฝึกอบรมทางไกลมีความเหมาะสมที่จะลงทุนผลิตออกเป็นจำนวนมาก หากมิได้ทดสอบประสิทธิภาพเสียก่อน หากผลิตออกมาแล้วใช้ประโยชน์ไม่ได้ก็จะเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเงินและเวลา

ข. เพื่อแน่ใจว่าผู้รับการฝึกอบรมสามารถเรียนจากสื่อการสอนที่มีคุณภาพแล้ว ผู้รับการอบรมในระบบการฝึกอบรมทางไกลมีสิทธิ์ที่จะได้รับประมวลสาระ แนวการศึกษา และสื่อประกอบต่าง ๆ ที่มีคุณภาพสูงเพื่อให้สามารถเล่าเรียนได้ด้วยตนเอง หากมิได้ทดสอบประสิทธิภาพสถาบันการฝึกอบรมทางไกลก็ไม่แน่ใจว่าชุดฝึกอบรมทางไกลที่ส่งไปให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ช่วยให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่

ค. เพื่อให้ได้ข้อมูลในการปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกล การทดสอบประสิทธิภาพทำให้ได้รับข้อมูลที่นำมาใช้ในการปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกลได้อย่างตรงจุด โดยไม่จำเป็นต้องเริ่มทำใหม่ทุกครั้ง ทำให้ประหยัดเงินและเวลา

3) วิธีการทดสอบประสิทธิภาพ ทำได้ 2 ระดับ คือ

ก. ทดลองใช้เบื้องต้นเป็นการทดสอบประสิทธิภาพก่อนการทดลองใช้จริง โดยทดสอบประสิทธิภาพที่ผู้ทดลองสามารถนำผลการทดลองใช้เบื้องต้นไปปรับปรุงชุดฝึกอบรมทางไกลก่อนนำไปทดลองใช้จริง การทดลองใช้เบื้องต้นมีขั้นตอน 3 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 ทดลองแบบเดี่ยว เป็นการทดลองใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลกับผู้รับการฝึกอบรม 1 คน โดยเริ่มทดลองกับผู้รับการอบรมระดับ

เก่ง ปานกลาง และอ่อน โดยผู้ผลิตต้องคอยสังเกตพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด แล้วนำผลไปปรับปรุงให้ถึงเกณฑ์ ขั้นที่ 2 การทดลองแบบกลุ่มเป็นการทดสอบชุดฝึกอบรมทางไกลที่ปรับปรุงแล้วกับผู้รับการฝึกอบรมอย่างน้อย 6 - 10 คน โดยสังเกตพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด แล้วปรับปรุงให้ถึงเกณฑ์ และขั้นที่ 3 การทดลองแบบสนามเป็นการทดสอบชุดฝึกอบรมทางไกลที่ปรับปรุงจากการทดลองแบบกลุ่มแล้วไปทดสอบกับผู้รับการฝึกอบรม ประมาณ 40-100 คน เพื่อนำผลมาปรับปรุงขั้นสุดท้ายก่อนส่งผลิตจำนวนมาก เพื่อจะได้นำไปทดลองใช้จริงในขั้น “Trial Runs” หรือ “Pilot Testing”

ข. การทดลองใช้จริงเป็นการทดสอบประสิทธิภาพ โดยการนำชุดฝึกอบรมทางไกลที่ผลิตขึ้นไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงเป็นเวลา 1 ภาคการศึกษาขึ้นไป แล้วรวบรวมข้อมูล เพื่อการปรับปรุงก่อนที่จะผลิตชุดฝึกอบรมทางไกลจำนวนมาก

4) การกำหนดเกณฑ์การทดสอบประสิทธิภาพ มี 3 ประเภท คือ

ก. เกณฑ์ความก้าวหน้าในการเรียนได้จากผลต่างระหว่างคะแนน การทดสอบหลังเรียนและการทดสอบก่อนเรียน โดยหาความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เกณฑ์ที่ตั้งไว้คือพัฒนาการของผู้รับการฝึกอบรมเพิ่มโดยมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 25 หรือเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 หรือ .05 แล้วแต่ความยากง่ายของเนื้อหา

ข. เกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการกับผลลัพธ์ เป็นการประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนในแง่ของพฤติกรรมต่อเนื่องหรือกระบวนการ (Evaluation of Process – E₁) คือ พิจารณาจากผลของการประกอบกิจกรรมระหว่างเรียนจากประมวลสาระ โดยการนำผลของการตอบมาให้คะแนนเปรียบเทียบกับการประเมินผลลัพธ์ (Evaluation of Products – E₂) คือ พิจารณาจากผลการทดสอบหลังเรียน เกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือ $E_1/E_2 = 80/80$ หรือ $75/75$ สำหรับเนื้อหาที่เป็นจิตพิสัยหรือทักษะพิสัย การยอมรับประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลไม่ควรต่ำหรือสูงกว่า $\pm 2.5\%$ การยอมรับประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลกำหนดไว้ 3 ระดับ คือ ระดับที่สูงกว่าเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดการฝึกอบรมทางไกลสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ไม่เกิน 2.5% ขึ้นไปต้องปรับกิจกรรมและแบบทดสอบแล้วทดลองใหม่ หากค่ายังสูงกว่า 2.5% ต้องปรับเกณฑ์ให้สูงขึ้น ระดับที่เท่ากับเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลเท่ากับหรือสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ไม่เกิน $\pm 2.5\%$ และระดับที่ต่ำกว่าเกณฑ์ เมื่อประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกลต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้มีค่าต่ำกว่า 2.5%

ค. เกณฑ์ด้านคุณภาพ ทำได้จากความพอใจของผู้รับการอบรมที่ได้จากการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมทางไกล ได้แก่ พัฒนาการในทางที่ดีของคุณลักษณะผู้รับการฝึกอบรม เช่น การหาความรู้ด้วยตนเอง การควบคุมตนเอง การควบคุมมาตรฐานทางวิชาการ ผู้รับการอบรมที่เรียนด้วยชุด

ฝึกอบรมทางไกลในด้านความถูกต้องและการปรุงแต่งเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับผู้รับการฝึกอบรม ความมั่นใจของผู้รับการฝึกอบรมที่มีต่อชุดฝึกอบรมทางไกล และคุณภาพด้านเทคนิค เกณฑ์ควรตั้งไว้ ควรอยู่ในรูปดีมาก (4.50-5.00) ดี (3.50-4.49) หรือเกณฑ์ในรูปแบบอื่นที่สามารถตรวจสอบคุณภาพได้

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีและค่านิยม มีดังต่อไปนี้

1) **วิมลรัตน์ โคมเจ็ด (2549)** ได้นำพุทธวิธีทางการสอนแบบอริยสัจสี่มาใช้ในการสอน สาระหน้าที่พลเมือง โดยทำการวิจัยเรื่อง ผลของการสอนแบบอริยสัจสี่ที่มีต่อการคิดปัญหาและ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียน เบญจมาชุกิจ จังหวัดจันทบุรี โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการคิดแก้ปัญหา ก่อนเรียนและ หลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย ด้วยการสอนแบบอริยสัจสี่ และ เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียน เรื่อง ความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับกฎหมาย ด้วยการสอนแบบอริยสัจสี่

ผลการวิจัยพบว่า การคิดแก้ปัญหของนักเรียนที่ได้รับการสอนแบบอริยสัจสี่ เรื่อง ความรู้ ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอน โดยการสอนแบบอริยสัจสี่ เรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ กฎหมาย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2) **เนตรา มุลดวง (2550)** ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่อง วิถีประชาธิปไตย ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์ จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 และเพื่อศึกษาดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยใช้ สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตยของ

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และเพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้สถานการณ์จำลอง

ผลการศึกษาพบว่า แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีประสิทธิภาพ (E1 / E2) เท่ากับ 86.45 / 85.97 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มีค่าดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.7377 หรือคิดเป็นร้อยละ 73.77 นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการเรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แตกต่างหรือสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่มีต่อการเรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลอง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องวิถีประชาธิปไตย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

3) สิริพร ปุณประเสริฐ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กรณีศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เรื่อง กฎหมายในชีวิตประจำวัน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยมีความมุ่งหมายของการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ พัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 ศึกษาดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนด้วยแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษาพบว่า แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้กรณีศึกษา เรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวัน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีประสิทธิภาพเท่ากับ 85.02/85.50 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80 / 80 ที่ตั้งไว้ มีดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.6666 หมายความว่า นักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนเพิ่มขึ้นร้อยละ 66.66 นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนโดยใช้กรณีศึกษาเรื่องกฎหมายในชีวิตประจำวัน โดยรวมและเป็นรายด้านทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสาระการเรียนรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนการสอนและด้านการวัดและประเมินผล อยู่ในระดับมาก ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น ครูมีการพัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และสื่อที่หลากหลาย นักเรียนเกิดการเรียนรู้ คิดวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แก้ปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายในการดำเนินชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม

4) **สายใจ ชูช่วย (2550)** ได้ศึกษาเรื่อง ผลการสอน โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา เรื่อง หน้าที่พลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะทางสังคมของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเดชะปัตตนิยานุกูล จังหวัดปัตตานี โดยต้องการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เรื่อง หน้าที่พลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา และเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา

ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน โดยใช้วิธีสอนแบบปัญหาสูงกว่า ก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และทักษะทางสังคมของนักเรียนหลังเรียน โดยวิธีสอนแบบแก้ปัญหาสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5) **รุ่งทิwa วิริยะสถิตย์ (2552)** ได้ทำการวิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความฉลาดทางอารมณ์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ระหว่างการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญากับการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw โดยการวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ (1) พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และแผนการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 (2) ศึกษาดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัดการเรียนรู้ทั้งสองรูปแบบ (3) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทยการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และความฉลาดทางอารมณ์ ระหว่างการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw

ผลการวิจัยปรากฏว่า แผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และแผนการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย มีประสิทธิภาพเท่ากับ 83.08/79.56 และ 80.24/78.21 ตามลำดับ ดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง หน้าที่ประชาชนไทยกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา และการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw มีค่าเท่ากับ 0.6379 และ 0.6111 และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่เรียน โดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา กับ กลุ่มที่เรียนโดยการจัดการเรียนรู้แบบ Jigsaw มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง หน้าที่ประชาชนไทย มีการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีความฉลาดทางอารมณ์หลังเรียนไม่แตกต่างกัน

6) **กมลณัฐ ศรีพนม (2549)** ได้ศึกษาเรื่อง ผลของการสอน โดยใช้ผังกราฟิก ที่มีต่อการคิดอย่างมีเหตุผลและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ในกลุ่มสาระการ

เรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนหนองจันทน์ (สิงห์จันทร์บำรุง) จังหวัดชัยภูมิ โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการคิดอย่างมีเหตุผลก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยการสอนโดยใช้ผังกราฟิก และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยการสอนโดยใช้ผังกราฟิก

ผลการวิจัยปรากฏว่า ความคิดวิเคราะห์ของนักเรียนที่สอนโดยใช้ผังกราฟิก เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้ผังกราฟิก เรื่อง การปกครองระบอบประชาธิปไตย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

7) **ณัฐ สิมะธัมมันธ์ (2551)** ได้นำเทคนิคแผนผังกราฟิกมาใช้ในการสอนสาระหน้าที่พลเมือง โดยศึกษาเรื่อง การพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ด้วยการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาผลการเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก เปรียบเทียบผลการเรียนรู้เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ก่อนและหลังการจัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก ศึกษาความสามารถในการสร้างแผนผังกราฟิก และศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือ ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2. ผลการเรียนรู้เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3. ความสามารถในการสร้างแผนผังกราฟิก เรื่อง การเมืองการปกครองของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่จัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิก สูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

4. ความคิดเห็นของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคแผนผังกราฟิกอยู่ในระดับมาก

8) พลินทร เพ็ชรฤทธิ์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษาของครูสังคัมศึกษา โดยการวิจัยมีจุดประสงค์เพื่อ ศึกษาสภาพการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ตามการรับรู้ของครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน และศึกษาปัญหาการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ตามการรับรู้ของครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนต่างกัน

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีนั้น การจัดเนื้อหาในหลักสูตร ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการใช้เฉพาะเนื้อหาในสาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมในการสอน การจัดหน่วยบูรณาการเนื้อหาความเป็นพลเมืองดี กับศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม การจัดการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดการกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดการกิจกรรมร่วมกับชุมชน ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มมีการจัดการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีในด้านทักษะพื้นฐานน้อยกว่าด้านอื่นๆ ส่วนการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการใช้ข่าวและบทความที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในบทเรียน และแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาเป็นสื่อและแหล่งการเรียนรู้ การวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เน้นการวัดและการประเมินผลควบคู่ไปกับการจัดการจัดการเรียนการสอน ใช้วิธีการประเมินจากการทดสอบและการสังเกตพฤติกรรมการทำงาน ใช้แบบทดสอบแบบฝึกหัด และแบบสังเกตเป็นเครื่องมือ และประเมินผลโดยครูผู้สอนเป็นผู้ประเมินเพียงผู้เดียว

2. ปัญหาการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีนั้น ด้านนักเรียน ครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี เห็นว่าทักษะการเรียนรู้ เป็นปัญหาค่อนข้างมาก ส่วนครูสังคัมศึกษาที่มีประสบการณ์การสอนมากกว่า 30 ปี เห็นว่าเป็นปัญหาค่อนข้างน้อย และครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่มเห็นว่า ปัญหาการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนของนักเรียนเป็นปัญหาค่อนข้างน้อย สำหรับด้านครู ครูสังคัมศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม เห็นว่าปัญหาความรู้ในการจัดเนื้อหา ปัญหาการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาการใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ ปัญหาการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นปัญหาค่อนข้างน้อย

จากงานวิจัยที่นำมาทบทวนดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยได้ศึกษาประสิทธิภาพของวิธีสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมของนักเรียน ได้แก่ พุทธวิธีทางการสอนแบบอริยสัจสี่ สถานการณ์จำลอง กรณีศึกษา วิธีการแก้ปัญหา การจัดการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพหุปัญญา การจัดการเรียนรู้แบบจิกซอว์ การสอนโดยใช้ผังกราฟิก และการสอนที่เน้นทักษะการเรียนรู้ และผลการวิจัยที่นำมาเสนอพบว่า ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนหลังจากที่ได้รับการสอนรูปแบบต่าง ๆ แล้วจะสูงกว่าก่อนเรียน

7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลและการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี มีดังต่อไปนี้

1) **สิริวรรณ ศรีพหล (2551)** ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่องการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียนสำหรับครูสังคัมศึกษา การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียน สำหรับครูสังคัมศึกษา (2) หาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียน สำหรับครูสังคัมศึกษา (3) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ในการฝึกอบรมก่อนการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่องการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียน สำหรับครูสังคัมศึกษา และ (4) ศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมทางไกลเกี่ยวกับชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียน สำหรับครูสังคัมศึกษา ในแง่ของความคุ้มค่า ความน่าสนใจ และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครูสังคัมศึกษาที่สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคัมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 ในเขตกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล จำนวน 53 คน ด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) ชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่องการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียน สำหรับครูสังคัมศึกษา จำนวน 3 หน่วย 2) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์การฝึกอบรมทางไกลก่อนและหลังการฝึกอบรม และ 3) แบบศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมทางไกล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมทางไกล ได้แก่ E_1 / E_2 และการทดสอบค่าที

ผลการวิจัยพบว่า ชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่องการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทักษะความเป็นพลโลกของนักเรียนสำหรับครูสังคมศึกษาที่พัฒนาขึ้นมา 3 หน่วยมีประสิทธิภาพ คือหน่วยที่ 1 80.38/81.50 หน่วยที่ 2 79.75/80.50 และหน่วยที่ 3 78.38/78.75 ถึงเกณฑ์ 80/80 ความก้าวหน้าในการฝึกอบรมของผู้รับการฝึกอบรมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และกลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับการฝึกอบรมทางไกล มีความเห็นว่าชุดฝึกอบรมทางไกลมีความคุ้มค่า ความน่าสนใจ และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ในระดับมาก

2) **ศิริวรรณ ศรีพหล (2553)** ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับสถานศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับสถานศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 (2) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ในการฝึกอบรมก่อนการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับสถานศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ (3) ศึกษาผลการนำชุดฝึกอบรมทางไกลที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับสถานศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้ง 5 หน่วย มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 (2) ผลสัมฤทธิ์ในการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลหลังการฝึกอบรมสูงกว่าการก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ (3) กลุ่มตัวอย่างได้ประเมินว่า ได้นำความรู้จากการศึกษาชุดฝึกอบรมทางไกลไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ผู้เรียนในสถานศึกษา อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3) **ศิริวรรณ ศรีพหล (2555)** ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคมศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานคร เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของครูสังคมศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา (2) พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคมศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา ให้มีประสิทธิภาพตาม

เกณฑ์ 80/80 และ (3) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ในการฝึกอบรมก่อนการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคัมศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า (1) ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา ครูสังคัมศึกษาให้ความคิดเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองมีความสำคัญ โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ปัญหาด้านหลักสูตร คือมีตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางจำนวนมาก ด้านการสอนยังขาดความรู้ในการออกแบบหน่วยการเรียนรู้อิงมาตรฐาน และการบูรณาการสาระหน้าที่พลเมืองกับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ส่วนความต้องการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ต้องการความรู้เรื่องการจัดหลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติมเกี่ยวกับอาเซียน แนวทางการออกแบบหน่วยการเรียนรู้อิงมาตรฐาน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลาย แนวทางการวัดและประเมินผล โดยเฉพาะด้านเจตพิสัยและด้านทักษะทางสังคัม รวมทั้งการจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ประกอบการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมือง ครูสังคัมศึกษามีความต้องการที่จะได้รับการอบรมเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองโดยเน้นการอบรมในระบบทางไกล และต้องการให้อบรมเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียน โลกศึกษา สิทธิมนุษยชน วัฒนธรรมในกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นต้น (2) ชุดฝึกอบรมทางไกลสำหรับครูสังคัมศึกษา เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา ทั้ง 5 หน่วย มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 ตามที่กำหนด และ (3) ผลสัมฤทธิ์ในการฝึกอบรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกล เรื่อง การจัดการเรียนการสอนสาระหน้าที่พลเมืองในสถานศึกษา หลังการฝึกอบรมสูงกว่าการก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

งานวิจัยทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี โดยเน้นให้ครูสังคัมศึกษามีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีให้แก่นักเรียน โดยการให้ความรู้แก่ครูนั้น ใช้วิธีการฝึกอบรมทางไกล โดยใช้สื่อประกอบ คือ ชุดการสอนที่ให้ครูสังคัมศึกษานำไปศึกษาด้วยตนเอง ผลการวิจัยทั้ง 3 เรื่อง มีข้อค้นพบที่สอดคล้องกันว่า ภายหลังจากการศึกษาชุดฝึกอบรมทางไกลแล้ว ครูสังคัมศึกษามีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนสูงกว่าก่อนการฝึกอบรม ชุดฝึกอบรมทางไกลจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาครูสังคัมศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนได้ดียิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปงานวิจัยที่นำมาศึกษาเป็นตัวอย่างดังกล่าว เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การศึกษา เรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาหน้าที่พลเมืองและค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้แก่นักเรียน ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลต่อไป

